

Meeqqanut inuusuttunullu aanngajaarniutinik aningsaanoortarnermillu ajornartorsiutilinnut neqeroorutinik pilersaarutit

Peqqissutsimut Naalackersuisoqarfik 2019

Atuakkat innersuutigineqartut atortussallu tapiliunneqartut llanngutami takuneqarsinnaapput

1. Aallaqqaasiut tunngavigineqartullu

UPA 2017-imi inatsisartut immikkoortoq 185-itut suliaraat: ” *Meeqqat inuusuttuaqqallu 18-t inorlugit ukiullit ikiaroorartumik atuilersimasut katsorsartinnissaannik immikkut ittumik neqeroorsinnaanissamik Naalakkersuisut UKA2018-imut pilersaarusiornissaannik Inatsisartut aalajangiiffigisassaattut siunnersuut.* ” (1)

Naalakkersuisut akissuteqaamminni uparuarpaat meeqqat inuusuttullu immikkut suliniuteqarfigineqarnissaminik pisariaqartitsisut. Katsorsaanermili aamma angusat iluatsilluassappata ataavartuutinneqassappatalu katsorsaanerup saniatigut inuusuttut ajornartorsiutaat allat ukkatarineqartariaqarput kiisalu angajoqqaat, ilinniartoqarfiit il.il. suleqatigalugit ulluinnarni pitsaasumik isumalimmillu inuuneqartinneqarnissaat ukkatarineqartariaqarluni (2). Ilaqutariinnermut Peqqissutsimullu Ataatsimiititaliap isumaliutissiisummini erseqqissarpaa sammisaq naalakkersuinikkut annertuumik pingaartinneqartoq (3).

Maanna Naalakkersuisuusut suliap tamatuma ingerlateqqinneqarnissaa pingaartippaa, meeqqalli inuusuttullu sullinneqartut ukiuinut killiliussat 25-imut inissillugu.

Suliassap nassuiaataa

Pilersaarummi matumani siunertaavoq meeqqanut inuusuttunullu 25 tungaanut ukiulinnut aanngajaarniutinik aningaasanoornermillu ajornartorsiuteqartunut, sullinniakkanut pitsaaliulluni peqqinnissakkullu siuarsaasumik suliniutinut atassuteqartumik siunnersuinikkut katsorsaanikkullu neqeroorutitik siunnersuuteqarnissaq. Pinngitsuuisinnaajunnaarnernik ajornartorsiutinut assigiinngitsunut ataatsimoorussamik neqerooruteqartarneq katsorsaanermut tunngatillugu iluaqutaassaaq. Tamatuma saniatigut inuusuttut uluinaat, katsorsaanermut neqeroorutitut kiisalu aanngajaarniutinik ajornartorsiuteqarfiusumi angerlarsimaffimmi alliartorsimasunut meeqqanut neqeroorutitut, aamma angajoqqaanut pinngitsuugaqarsinnaannginnermik ajornartorsiuteqartunik meeralinnut, inuusuttuuteqartunullu atuartitsinermik neqeroorutitut ataqatigiissitsisunik pitsaaliuinissat suliniuteqarnissallu pisariaqartinneqartut paasineqarsimavoq.

Sulinissaq pillugu sulinermi tunngavissiami katsorsaanissamut neqeroorutit pillugit uku anguniakkat saqqummiunneqarput:

Katsorsaanissamut neqeroorut:

- ✓ neqeroorutip sunniuteqarnissaanut uppernarsaatitik tunngaveqassaaq
- ✓ nakkutigineqarsinnaassaaq, tassa imaappoq uuttuinerit ilisimasanik katersinissamut taakku sunniutaannut uppernarsaasinnaasunik siunnersuuteqarneq
- ✓ ingerlaavartumik nalilersorneqarluni - ingerlaavartumik pitsaaningortinneqarsinnaalluni

Suliartaa:

- ✓ inuusuttumut iluaqutaasinnaasutut ilimagineqartoq annikinnerpaamik akuliunneq
- ✓ inuusuttup najugaanut sapinngisamik qaninnerpaami
- ✓ inuusuttut ataasiakkaat pisariaqartitaannut siunnerfikerlugu
- ✓ pissarsiariuminartoq ammasumillu siunnersuineq ilaalluni
- ✓ angajoqqaanut neqeroorut/angajoqqaat pikkorissartinnerat ilaatinneqarluni
- ✓ meeqqat inuusuttullu sumiiffiini siusissukkut paasisaqarfiusumut atassuteqarluni
- ✓ pitsaaliuinerup, isumalimmik sunngiffimmi ingerlatat, ilinniartitaanerit sulinerillu iluini sumiiffinni suliniutinut atassuteqarluni

Taakku saniatigut pilersaarummiissallutik sumiiffinni tunngavigisat aallaavigalugit ingerlataqarfii assigiingitsut suleqatigiinnerat pillugu isumaqatigiissutit:

- ✓ taamaalilluni inuusuttup ajornartorsiutai allat isumagineqarlutik
- ✓ taamaalilluni inuusuttup sulinissaa ilinniarnissaalu qulakkeerneqarluni
- ✓ taamaalilluni inuusuttoq angajoqqaat peqatigalugit, atuarfimmi, ilinniarfeqarfinni suliffeqarfimmilu ajunngitsumik isumaqartumillu ulluinnaqarluni

Maanna katsorsaaitut neqeroorutaasarteq

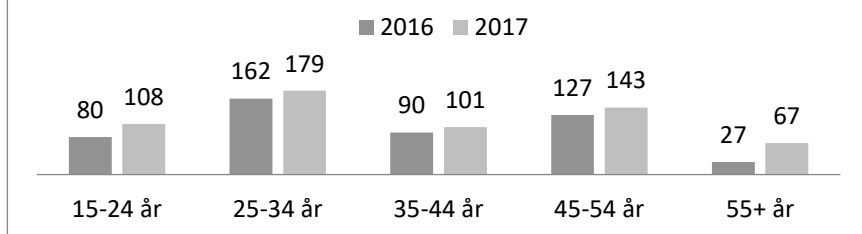
"Nuna tamakkerlugu pilersaarut siunissami atonerluinermut katsorsaasarneq pillugu siunnersuut" 2016-imi inersimasunut aanngajaarniutinik aningaasanoorermillu ajornartorsiuteqartunut nuna tamakkerlugu neqeroorummik akeqanngitsumik pilersitsisoqarpoq (4) Allorfinni nuna tamakkerlugu katsorsaanssamut neqeroorutini sapaatit akunneranut ataasiarluni-pingasoriarluni sapaatit akunneri 17-it tikillugit katsorsaanermi kajumissaalluni oqaloqatigiinnerit eqqarsartaatsikkut pissutsinik katsorsaariaatsit atornerqartarput. Pilersaarutip taassuma ilaatut innuttaasut illoqarfinni Allorfeqanngitsuni najugaqartut periuseq Minnesota/CENAPS malillugu Katsorsaavik Nuummi ulluinnaarni katsorsarneqarlutik sapaatit akunnerini 6-8-ini katsorsarneqartarput, Nuummi imaluunniit illoqarfigisaminni. Katsorsartereerneq kingorna sapaatit akunnerini 26-ini kingornatigut katsorsaanssamut neqerooruteqartarpoq, katsorsaanssanut neqeroorutitut tamanut atuuttoq.

Kalaallit Nunaanni aanngajaarniutinik aningaasanoorermillu ajornartorsiuteqartunut 18-it inorlugit ukiulinnut nuna tamakkerlugu neqerooruteqanngisaannarsimavoq. Taamaattorli namminersortuni katsorsaanssamut assigiingitsunik suliniuteqartarpoq, Ilaqtariinnut katsorsaavinni suliniuteqartarluni il.il., neqeroorutilli sukut tamaana takkuttarsimallutik. Neqeroorutit amerlanersaasa pingaarnertut anguniagarsimavaat inuusuttut aanngajaarniutiniit qimagutsinnissaannik qulakkeerinissaq - pingaartumik pinngortitami sammisaqartitsinikkut. Ilaai periuseq Minnesota malillugu katsorsartinneqarsimapput: Illoqarfiit ilaanni ilaqtariinnut katsorsaaviit assersuutigalugu ukuningga neqerooruteqarsimapput "Inuusuttuaqqanut suliniut" aamma "Meeqqat aamma inuupput", tassaasoq angerlarsimaffinni aanngajaarniutinik ajornartorsiuteqarfiusuni angerlarsimaffinni alliatorsimasunut meeqqanut neqeroorut. Suliniutit arlaannaalluunniit nalilersorneqarsimangilaq taamaattumillu sunniutaa ilisimaneqarnani.

Meeqqat katsorsaavinnik atuinerat

Maannakkut katsorsaasarnermi aamma inuusuttut katsorsarneqartarput, naak katsorsaasarnerit annerusumik inersimasunut siunnerfeqaraluartut. 2016-imi aamma 2017-imi sulianik suliarinninnerup kingorna katillugit innuttaasut 1.084-it katsorsagassanngorlugit innersuunneqarput, taakkunaannga inuusuttut katillugit 51-it 19-it tikillugit ukiullit (tamarmiusunit 5 %-it) inuusuttullu 20-24-nik ukiullit 137-it (tamarmiusunit 13 %-it) (5) (Takussutissiaq 1.1). Inuusuttut taamaallaat qulit 18-it inorlugit ukioqarsimapput (inuusuttoq

Takussutissiaq 1.1 2016-mi aamma 2017-mi katsorsartinnissamut innersuunneqartut ukioqatigiiaat

ataaseq 15-inik ukiulik, inuusuttut tallimat 16-inik ukiullit, sisamallu 17-inik ukiullit), 23-t 18-inik ukioqarlutik 19-illu 19-inik ukioqarlutik. Inuusunnerusuni arnat amerlanersaapput.

Imigassamik ajornartorsiutit pissutigalugit inuusuttut qanoq nanertisimatigisut qiviraanni 177-iusuni taamaallaat 29-t

imigassamik ajornartorsiute-qanngillat (atuertussuarneq, ajoqutaasumik atuneq imaluunniit pinngitsuuisinnaannginneq). Taamaallaat 15-19-inik ukiullit ikinnerulaartut innersuunneqartunut tamanut sanilliullugu pinngitsuuisinnaanngitsuupput. Inuusuttut ikinnerit katsorsartittunut tamanut sanilliullugu taamaallaat imigassamik ajornartorsiuteqarput.

Inuusuttuni 25-t ataallugit ukiulinni 168-iusuni 113-it ikiaroonartumik atuisarput. Inuusuttut katsorsartittut arlallit ikiaroonartumik pujortartarput. Taamaalluni inuusunnerusut taamaallaat 18 %-ii ikiaroonartumik pujortarneq ajorput aamma 20-24-nik ukiulinni 30 %-t ikiaroonartutortaratik innersuunneqartunit tamarmiusunit 39 %-usut, 15-19-inik ukiullit 57 %-ii aamma 20-24-nik ukiullit 44 %-ii sapaatip akunneranut ataatsimik amerlanerusumik akulikinnerusumik ikiaroonartutortarlutik innersuunneqartunit tamarmiusunit 38 %-usut. Ikiaroonartuinnarmik ajornartorsiuteqartut amerlassusaat 15-19-inik ukiullit akornanni amerlanersaapput, tassa 53 %-it, tamannali 20-24-nik ukiulinni 40 %-ulluni innersuunneqartunullu tamanut nalinginnaasumik 35 %-ulluni.

Aningaasanoormik ajornartorsiuteqartunik imaluunniit aningaasanoormik pinngitsuuisinnaanngitsunik 2016-imi aamma 2017-imi inuusuttunik katillugit 26-inik innersuussisoqarpoq. Inuusuttut 15-19-inik ukiullit innersuunneqartut amerlanerit ajornartorsiutaasumik aningaasanoortarput ikittunnguillu pinngitsuuisinnaanngitsuullutik, kisianni 20-24-nik ukiullit arlallit pinngitsuuisinnaanngitsuupput pinngitsuuisinnaanngitsuullu innersuunneqartut amerlatigipput.

2. Sumiiffinni soqutiginnittut isumaat

Tassani kisitsisitigut paasissutissat kisimik atorneqarsinnaanngillat. Nuna tamakkerlugu inuusuttut akornanni inuppassuit aannagaarniutunik ajornartorsiutunik ulluinnarni aqusaagaqartarput sumiiffimminilu pissutsit pillugit immikkut ilisimasaqarlutik, assersuutigalugu ilinniarfeqarfinni, isumaginninnermut ingerlatsivinni, ulloq unnuarlu paaqqinniffinni assigisaannilu. Apersuinermi najoqqutassaq aallaavigalugu Allorfik (Ilann-gussaq 1) nuna tamakkerlugu ilisimasani katersuisimavoq assersuutigalugu atuarfinniit, ilinniarfeqarfinniit, ilaqutariinnik katsorsaavinniit, Majorianiit, peqqinnissaqarfimmiit aamma kommunini oqartussaniit sinniisut 35-it, nunani kommunini illoqarfinnut anginerlut agguarsimasut. Apersuinermi atortuni ersersinneqartut ilusit ingerlaavartumik sumiiffinni paasissutissiisullu eqqartorneqarput. Sumiiffinni isiginninnerit taakku

pilersaarummut matumunnga tunngaviusunut ilaapput. Pingaarnertut apersuinermi apeqqutit akissutillu llanngussami 1-imi takuneqarsinnaapput.

Ilaatigut tullinguuttut makku paasineqarput:

- Nuna tamakkerlugu isiginneriaatsiminniit sumiiffinni *ajornartorsiutip annertuujunera aamma katsorsaarnissamut annertuumik pisariaqartitsisoqarnera* paasissutissiisunit misigineqarpoq, taman-nali pillugu kisitsimmik taasisinnaanatik.
- Paasissutissiisut amerlanertigut misigipput aangajaarniutit avaqqullugit *inuuniarnermi kingornussat pitsaanngitsut, ajornartorsiutaasunik ileqqoqalersimaneq* aamma *ilungersorpallaarnerit* isumagine-qanngitsut pillugit unamminartut atugaanerusartut, meeqqani inuusuttunilu tamannarpiaq ajornartorsiutaasarluni.
- Nuna tamakkerlugu *ujartuilluni atugarissaarnermillu siuarsaasumik* suliniuteqarnikkut kiisalu *pitsaa-liuilluni suliniuteqarnikkut* pingaartumik pitsaasunik angusaqartoqartarsimavoq. Maannakkut suliniutinut unitsitsisartutut amerlanertigut eqqaaneqarput *sulisukippallaarneq, piginnaasa-qarpallaannginneq, ataqatigiissaarisoqannginnera/attaveqaqatigiittoqannginnera* kiisalu illoqarfiit anginerusut avataanni suliniutit aallartinnissaannut *angalaniarnikkut unamminartut*.
- Nalinginnaasumik sumiiffinni neqeroorutit saniatigut kissaatigineqarput: *Siusissukkut pitsaaliuinerup* annertunerusumik aallunneqarnissaa, *suliniutit siuartinneqartut, tamakkiisumik sammisut suliniutit* kiisalu *kingornatigut katsorsaanerit*.

3. Katsorsaanissamut pisariaqartitsineq, periutsinik toqqaaneq katsorsaanermilu suliniutinut naatsorsuutigisat

Aanngajaarniutini aningaasanoornermilu ajornartorsiutit assigiinngitsut inummi ataasiakkaami akuttunngitsumik qaleriittarput. Ikiaroortarneq imigassamillu katsorsaanermit tunngasunik neqerooruteqarneq taamaattumik annertunerusumik isumaqarpoq. Aningaasanoornermi ajornartorsiutit eqqarsaatigalugit taamaattoq immikkut unamminartut atuupput.

Inuusuttut qassit katsorsartinnissamut pisariaqartitsisutut naatsorsuutigineqarsinnaappat?

15-24-nik ukiullit katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsinerat misissorneqarsimangilaq, taamaattumik katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsineq matumaniittoq missingiussaavoq.

Ulloq 1. januar 2018-imi 15-24-nik ukioqartut Kalaallit Nunaanni katillugit 7.913-iupput. Taakkunanga inuusuttut 60 %-iisa missaat nunami illoqarfinnit anginerni najugaqarput, allat 26 %-t illoqarfinni allani 14 %-illu nunaqarfinni (9). 2014-imi HBSC-imi misissuinermit aamma 2014-imi Innuttaasunik misissuititsinermi paasissutissat aallaavigalugit naatsorsorneqarsinnaavoq 15-24-nik ukiullit inuusuttut 27 %-ii ajoqusiinnaasumik imigassamik ajornartorsiuteqartuusut aamma 15-24-nik ukiullit inuusuttut 19 %-ii akuttunngitsumik ikiaroornartumik atuisuusut (7, 10). Inuunerup ingerlanerani ajornartorsiutaasumik aningaasanoortarnerup annertussusaa matumani 17 %-iusutut missingiunneqarpoq.

Inuunermi atukkat ilai aanngajaarniutinik ajornartorsiuteqarnermut pissutaasinnaapput tamanna toqqaannartumik pissutaanngikkaluarluni. Matumani qissiminneqarput akunnattumik isertitalit 25 %-iisa ataanni isertitalinni meeqqat peroriartortut amerlassusaat, qaammatit arfinillit sinnerlugit suliffissaaleqisut, 18-24-nik ukiullit, Angajoqqaaniit persuttarneqarneq imaluunniit persuttarneqarnissamik siorasaarneqarneq, 18-24-nik ukioqarnermi isumakkut qajannartuuneq, Ilisarnaatit ernumanartut/nikallornartut arlallit, 15-17-inik ukiullit (13), Imminoriarneq - inuuneq, (10,13), Meeqqat inuusuttullu angerlarsimaffiup avataanut inissinneqartut (14), Ilaqutariinni aanngajaarniutinik ajornartorsiut ataaseq amerlanerilluunniit, 15-17-inik ukiullit (13) (itisiliiumallutit takuuk ilanngussaq).

Danmarkimi kisitsisit inuusuttut ukiumut 711-1.792 akornanniittut aamma USA-mi 15-24-nik ukiullit 995 tunngavigalugit katsorsartinnissamik pisariaqartitsisut ikinnerpaamik inissisimaffissaat missingerneqarsimapput. 2016-2017-imi inuusuttut katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsisutut missingiunneqarsimasut 10-26 %-ii katsorsarneqarnissamik ujartuupput. Taamatuttaaq Danmarkimi 13 %-t USA-milu 7 % (15, 16) (Takuuk ilanngussaq 3). Neqeroorutit sullinniakkanut allanillu ukiulinnut naleqqussagaanerunera pissutigalugu ullumikkut inuusuttut katsorsarnermik attassitiinnarnissaat ajornartorsiutaavoq (itisiliiumallutit takuuk ilanngussaq).

Uppernarsaat - Aanngajaarniutinik ajornartorsiutini suna sunniuteqarpa?

Nunani tamalaani 15-25-nik ukiulinni imigassamik imaluunniit aanngajaarniutinik ajornartorsiuteqartunut katsorsaanissamut neqeroorutit pillugit amerlasuunik atuagaqarpoq. Neqeroorutininut uppernarsaat asser-suutigalugu katsorsaaneranut najoqqutassiani eqikkarneqarsimavoq (17, 18) kiisalu allannguutinik misissuinerne arlalinni (19-22).

Katsorsaanerup sivissusaa

Misissuinerit amerlanerit paasineqarpoq inuusuttut sivikinnerpaamik qaammatini pingasunik katsorsarneqarnissaminnik pisariaqartitsisartut, katsorsaaneq pinngitsuuisinnaanginnermik ajornartorsiutaannut sunniuteqassappat.

Katsorsaanerup sakkortussusaa

Katsorsaanerup sakkortussusia ulloq unnuarlu suliniutiniit, sapaatip akunneranut ataasiarluni ikitsuinnar-niluunniit unitsinneqarnani katsorsartinneqarnenut nalunaaquttap akunnerata affaani ilivitsumilluunniit sivissusulinnut, allangorarput. Sakkortunerusumik katsorsaaneq sunniutaanik annerulersitsuaan-nangilaq. Sakkortussutsip pisariaqartitalu imminnut naapertuutsinnissaat pingaarnerpaavoq. Avatangiisit tapersersuippata tarnikkullu ajornartorsiutit ikitsuinnaappata paasineqarsimavoq unitsinneqarnani katsorsartinneqarneq sunniuteqarluarsinnaasoq iluaqutaasumillu inuusuttunut annikinnerusumik pinngitsoorsinnaasamik ajornartorsiuteqartunut neqeroortigineqarsinnaasoq. Kisianni aamma inuusuttut annertuumik pinngitsuuisinnaajunnaarsimasut ajornartorsiuteqartullu iluaqutaasumik unitsinneqarnatik katsorsartinneqartarnerinut uppersaatissaqarpoq. Ulloq unnuarlu katsorsaariaaseq annertuumik nukinnik pisariaqartitsisuvoq annerusumillu inuusuttunut annertuunik pinngitsuuisinnaajunnaar-simanermik ajornartorsiuteqartunut atorneqartarluni.

Periaaseq

Periutsitigut inuusuttuni ataasiakkaani atorneqarsimasut inuuniarnermi ilisimasatigut periutsit assigiinngitsorpassuit atorneqarsimapput. Katsorsaariaatsit arlaannaalluunniit allanit erseqqissumik pitsaannerusutut inissisimangilaq. Tamanna sunniuteqartumik katsorsaanerme suliniut suliniutitigut sulia-tigullu assigiinngitsunik amerlanerit peqataanissaannut atassuteqarunarpoq, tamakkiisumik sammivilimmik eqaatsumillu ingerlataqarneq sullitat ataasiakkaat pisariaqartitaannut tulluarsarneqarsinnaallutik. Katsorsaariaatsit atorneqarsinnaasut pilersaarutip ilangussartaani sammineqarput. Naatsumik oqaatigineqarsinnaavoq Eqqarsartaatsikkut pissusilersornermik allangortitsinissamut katsorsaariaaseq (KAT) periutsini atorneqarnerpaasarmat Kajumissaarilluni oqaloqateqarnermut Motivational Interviewing, M)I ataqatigiissinneqartartoq. Akulerunnerit aanngajaarniutinik atuiunerup peqqinnartunik soqutigisaqarnermik taarsernerisigut aanngajaarniutinik atuiermik appartitsisut aamma ajornartorsiutinik isumaginninnermik, attaveqatigiinnermik il.il. ilinniartinneqarnissamik neqeroortitallit kaammattuu-tigineqartarput (**A-CRA (Community Reinforcement Approach)** inuusuttunut). **Ilaqutariinnik katsorsaariaatsit** annertusiartuinnartut atugaalernikuupput.

Katsorsaanikkut kattunnerup pingaaruteqarnera

Sullitap katsorsaasullu akornanni attaveqarneq ullumikkut katsorsaanerup sunniuteqarnissaanut annertooujussuarmik pingaaruteqartutut isigineqarput. Tamanna katsorsaasup periusaanut (23) inuttullu piginnaasaanut (inuttut kialaarneq, paasinnineq, akuersaartumik pissuseqarneq tapersersuinerlu) (24) piumasaaqateqarpoq. Peqatigisaanik katsorsaasoq periutsiminut ilisimaarinnilluassaaq tassungalu tatigninissalluni. Danmarkimi misissuinerme ikiaroorartumik ajornartorsiuteqarnermut katsorsarneqartut inuusuttut tamarmik tikkuarpaat katsorsaasumut attaveqarneq pissarsiaqarnerannut kajumissuse-qarnerannullu pingaaruteqarluinnarsimasoq. Inuusuttunut ikiaroorartumik ajornartorsiutilinnut tunngatil-lugu katsorsaasut inuusuttullu angajoqqaat akuliutinneqarnissaat pilersaarusiortarpaat, tamanna kat-sorsaanerup pissarsiaqarfiginissaanut pingaaruteqarluinnarpoq (25).

Inuusuttup ilaqutaanik ilanngutititsineq tamakkiisumik sammisumik suliniuteqarnerup ilagaa. Katsorsaanerup nalaani kingornalu ilaqutariit inuusuttumut tapersersuinerat pingaaruteqarpoq, kisianni aamma assersuutigalugu atuarfik, ikinngutit allallu inuit attuumassuteqartut inuusuttup akuersineratigut katsorsartinneq pillugu suleqatigiinnermut ilanngutitinneqarnissaat tulluarsinnaalluni.

Suliniutit katsorsaanerup sunniutaanut tapersersuisut

Akissarsisitsisarnerup atorneqarnera (*Contingency Management, CM*) katsorsaanerup sunniutaanik sakkortunerulersitsisinnaavoq (25, 26). Akissarsisitsineq filmeriarnissamik billetsitigut, aningaasatigut imaluunniit ulloq unnuarlu katsorsaanikkut tunniunneqarsinnaavoq aamma ajunngitsorsiasat imaluunniit kiffaangissusiliinikkut soorlu assersuutigalugu immikkut qarasaasialerinissamut piffissaliinikkut assigisaanilluunniit. Akissarsisitsinerup atorneqarnera aanngajaarniutinik misissuipallanermik aamma/imaluunniit imigassamut quinikkut misissuineramik allamilluunniit tamatigut ataqatigiissinneqartassaaq.

Katsorsaaneq iluaqutaasumik **case managementimik** aallartinneqarsinnaavoq. Case management -imi siunertarineqarpoq neqeroorutinut attuumassuteqartunut ikaarsaernerit pitsaanerulersinnissaat aamma inuusuttup aanngajaarniutinik ajornartorsiuteqartup inooqataanermilu unamminartunik atugaqartup nammineq unamminartitaminik paasinninnissamut periarfissinnissaa. Assersuutit tassaapput **Projekt Andre Valg** (aamma: **Prøv Andre Veje, PAV**) Socialstyrelsip ataani, inuusuttunut ulloq unnuarlu paaqqinniffinni nakkutigineqartuni katsorsartinnissaannut kajumissuseq annertusiniarlugu katsorsaanerup aallartilernerani suliniut.

Eqqaasitsinerup atorneqarnera tassaavoq katsorsaanerimi takkuttarnerit annertusineqarnerat (25).

Atuisuniit ataavartumik akissutisisarneq. Isumaginninnermi suliniutini aamma aanngajaarniutinik katsorsaanerimi atuisuniit ataavartumik akissuteqartarneri sunniutaat pillugit pitsaasumik uppernarsaateqarpoq (25).

Kingornatigut katsorsaaneq, malitseqartitsineq tarnikkullu ajornartorsiutit inuunermilu pissutsit sunniveqatigiinneri

Aanngajaarniutinut katsorsartittut amerlanerit eqqarsaatigalugit katsorsaanerup sivisunerusumik sunniuteqarnissaata pitsanngorsarneqarnissaa pisariaqartinneqarpoq, katsorsartinnerup kingorna ikiorneqarnissamut malittarinnitsitsisumillu iliuuseqarnissamut, soorlu aalaakkaasumik ineqarnermut, inoqatinik ass. ilaqtanik nuannersumik peqateqartarnissamut taperserneqarnermut, inoqatit allat peqatiginissaannut akuutinneqarnermut, tassunga ilagitillugit ilinniarnissamut suliffeqarnissamullu isumalluutit pingaartinneqarpata. Pingaartumik sullitanut artorsaateqarnerusunut tarnikkut inuttullu atukkatigut tapersersuineq inuttut ajornartorsiutinut ikiuutaalluarpasippoq.

Uppernarsaat - aningaasanoorajunnermik ajornartorsiuteqarnermi suna sunniuteqarpa?

Aanngajaarniutinut sanilliullugu aningaasanoornermik ajornartorsiuteqartunik katsorsaanerimi inuusuttuni suna iluaqutaanersoq pillugu annikinnerarsuarmik ilisimatusartoqarsimavoq. Inuusuttut 18-it inorlugit ukiullit ikitsuararsuit aningaasanoornermik ajornartorsiuteqarneq pillugu katsorsartinnissamik qinnute-

qartarput (31). Atuakkanik nalunaarsukkatigut nassaarineqarpoq aningaasanoornermik ajornartorsiuteqarnermi katsorsaariaaseq eqqarsartaatsikkut pissusilersornermik allanngortitsinikkut aamma piu-massuseqalersitsiniarluni oqaloqateqartarpoq pitsaanerpaanik uppernarsaatissaqartoq periutsillu allat annikinnerusumik uppernarsaatissaqartoq.

Katsorsaanikkut suliniummiit suna naatsorsuutigisinnaavarput?

Sunniuteqartumik aanngajaarniutinik katsorsaanerup inuusuttut piffissami sivikinnerusumi ungasinnerusumilu aanngajaarniutinik unitsitsinissaannik aqutsilersinnaanerannillu ikiuinnassanngilaat. Sunniuteqarluartumik katsorsaaneq inuusuttup inissisimaneranik tamarmiusumik aallaaveqassaaq inuusuttullu pisariaqartitaanut tulluarsarneqassalluni (18). Aamma katsorsaanerup inuusuttup ilaqutariinni ikiuinis-saanut, ilinnialernissaanut imaluunniit suliffimmi inuiaqatigiinnilu pitsaasumik ikiussavai. Aanngajaarniutinik ajornartorsiutit taamaattumik piffissami sivisuumi uteqattaartumilluunniit katsorsaanerup pisariaqartitsippat, aanngajaarniutinik kisimi sammitinneqanngitsumik, kisianni aamma inuusuttup pisariaqartitaanut allarpassuarnut: Nakorsaatigut, tarnikkut, inuuniarnikkut, suliatigut ilaatigullu inatsisitigut.

Kalaallit Nunaanni aaqqissugaasumik paasineqarsimavoq aanngajaarniutinik ajornartorsiutit naligiinngitsumik innuttaasuni agguarsimasut. Inuiaqatigiit inuuniarnikkut aningaasatigut nukissaqannginnerusut atornerluisuusuni amerlanersaapput. Taamaattoqarpoq suliffissaaleqisuuneri, isumaginninnikkut sullinneqartuuneri, pinerluttulerinermi isumaginnittoqarfimmiinnersut, angerlarsimaffeqannginnerusut, meeqqanut ulloq unnuarlu paaqqinnittarfimmiinnersut, arnat qimarnguimmiinnersut, peqqinnissaqarfimmi nukinginnartumik saaffiginninnerusut imaluunniit immikkut pisariaqartitsillutik ilaqutariinni naartusuunersut apeqqutaatinnagu. Aammattaaq inuusuttut inersimasullu akornanni takussutissaqarpoq ajornartorsiut illoqarfinit anginerusuniit illoqarfinnut nunaqarfinnullu nuussimasoq, kiisalu inuuniarnikkut aningaasaqarluartut akornanni atornerluisarneq annikinnerulersimasoq (36).

Katsorsaanerup qassit iluaquteqartarpat?

Katsorsaanerup naammassinnittut amerlassusiini annertuumik allanngorartoqarpoq. Katsorsaariaatsimut ataatsimut atatillugu misissuinerup paasineqarpoq ikiaroornartumut katsorsartinnissamut allatsinnerup kingorna qaammatit qulingiluat qaangiunnerini inuusuttut 50 %-ii aanngajaarniutinik atuisarunnaartartut, aanngajaarniutinik atuiunnaarnermi akissarsitinneqarsimagunik, eqqaasinneqarsimagunik kingornalu katsorsarneqarsimagunik - tamanna katsorsartinneqartuni allani 33 %-iulluni. Inuusuttut amerlanerpaartaat aanngajaarniutinik atuisarunnaarneq ajoraluartut nalinginnaasumik aanngajaarniutinik atuneq annikillisarpoq aamma inuusuttut inuuniarnikkut inissisimanerat pitsaanerulersarluni, assersuutigalugu angajoqqaanut ikinngutinullu attaveqatigiinneq pitsaanerulersarluni, katsorsartereernerullu kingorna ilinnialersut imaluunniit sulilersut amerlanerulerslutik.

Eqimattat immikkut unamminartoqartut

Pissutsit immikkoorluinnartut inuusuttuni aanngajaarniutinik ajornartorsiuteqarneq ajornarnerulersissinnaavaat. Tassani immikkut suliniuteqarnissaq pisariaqarpoq.

Inuusuttut aanngajaarniutiniq pissusilersornermikkullu ataatsikkut ajornartorsiuteqartut. Inuusuttunut taakkununga aanngajaarniutit ajornartorsiutimi ilaannaasa ilagaat, aanngajaarniutillu amerlanertigut ullut ilungersunartut pitsaanerulersinniarlugit atorineqartarsimallutik. Taakku inuusuttuupput aanngajaarniutiniq katsorsartinneqarnerminnut tunngavittut annertuumik tarnikkut ajoqutigisat inuttullu atugaannik annertuumik suliniuteqarfigineqarnissamik pisariaqartitsisut.

Inuusuttut tarnimikkut nappaatillit. Inuusuttuni tarnikkut nappaateqartuni peqatigisaanillu aanngajaarniutiniq atuisuni (marloqiusamik artukkerneqarsimasuni) aanngajaarniutit amerlanertigut imminut nakorsaaitut atorineqartarput. Peqatigisaanik aanngajaarniutiniq atuinerup nappaataat ajornerulersitartarlugu. Inuusuttunut taakkununga aanngajaarniutiniq pingaarutilimmik taarsiinissaq sapernartarpoq. Katsorsaanerme suliniuteqarneq annikitsunnguakkuutaarlugu piffissamilu sivilu ingerlanneqassaaq, inuusuttoq aanngajaarniutiniq katsorsaasumiit tarnikkullu nappaatilinnut ikiuisartuniit annertuumik tapersorneqarnissamik pisariaqartitsissaaq, tassa amerlanertigut assersuutigalugu nakorsaait atorlugit katsorsaanerme iluarsisoqartussaammat.

Inuusuttut nunaqarfinni illoqarfinnilu mikinerusuni. Nunaqarfinni illoqarfinnilu mikinerusuni inuusuttut katsorsaavinnut toqqaannartumik saaffissaqarneq ajorput, soorlu aamma isumaginninnikkut, ilinniartitaanikkut, sulinikkut sukisaarsarnissamullu tunngasuni sumiiffinni neqeroorutit ikinnerusinnaallutik. Inuusuttulli taakkua inuusuttut allat assigalugit oqarasuaatikut internetsikkullu siunnersorneqarnissamik immaqalu katsorsarneqarnissamik aamma periarfissaqartinneqassapput, neqeroorutilli allat najukkami periarfissat tunngavigalugit aqqissuunneqartassallutik. Tamanna suleqatigiinnissamik suliniutinillu ataqatigiissaarinissamik pisariaqartitsivoq.

Inuusuttut ulloq unnuarlu paaqqinniffinni. Ulloq unnuarlu paaqqinniffinniit nalunaarutigineqarpoq inuusuttut arlallit aanngajaarniutiniq atuisuusut taakkulu ilaannut atuinernut aningaasanik pissarsiniartarneq ajortumik kinguneqartarsimasooq. Inuusuttuni taakkunani arlallit imaaliallaannarlutik katsorsartinnissamut neqeroorummot ilanngunnissamik piareersimaneq ajorput, kisianni katsorsaannissamut neqeroorutiniq attuumassuteqartunut ikaarsaarnertut piuumassuseqalernissamut neqeroorutit iluaqutaasinnaallutik assersuutigalugu PAV (eqqaaneqareersoq takuuk). Paaqqinniffiup aanngajaarniutiniq taakkununga perorsaanikkut suleriaasia aanngajaarniutiniq ajornartorsiutit pillugit suliniutip ilaatut tassani pingaaruteqartorujussuuvoq. Paaqqinniffik aamma aanngajaarniutiniq kiffaanngissuseqarnikkut akissarsisitsisarnermik suliaqarsinnaavoq. Massuma saniatigut ulloq unnuarlu paaqqinnittarfiup suliaassaa tassaassaaq inuusuttup aanngajaarniutiniq taarsiullugu pitsaasunik susassaqarnissaanut ikiornissaa ikorfartornissaalu.

Inuusuttut paasinninnikkut ajornartorsiuteqartut. Inuusuttut ilikkarsinnaanermik ajornartorsiuteqartut imaluunniit eqqarsartaatsikkut ajornartorsiuteqartut peqatigisaanillu aanngajaarniutiniq ajornartorsiuteqartut ikitsuinnaapput, kisiannili unaminartuullutik, tassa aanngajaarniutiniq pingaarutilimmik periarfissamik allamik pilersitsinissaq sapernarsinnaammat. Katsorsaalluni suliniutitaa amerlanertigut annikitsukkuutaarlugu piffissami sivilu ingerlasarpoq, inuusuttoq aanngajaarniutiniq katsorsaasuniit - tarnikkut ajoqutigisat inuttullu atukkat tapersorneqarnissamut inuuniarnermilu pissutsitigut ikiorserneqarnissamut annertuumik pisariaqartitsisarlutik.

4. Pitsaaliuinermit katsorsaarnermut suliniutit ataqatigiissut

Pingaaruteqarpoq erseqqissassallugu aangajaarniutininik siullermik atuinermit katsorsartinneqartussatut pisariaqartitsisumut ajornartorsiutinngornissaanut aqut sivisusarmat - aamma aqutaani tamani suliniuteqartoqarsinnaammat. Pilersaarummi taamaalilluni pitsaaliuinermit katsorsaarnermi suliniutit ataqatigiissuupput, tassaniillutik:

- Nalinginnaasumik pitsaaliuineq
- Aalajangersimasumik pitsaaliuineq
- Meeqqanut inuusuttunullu aangajaarniutininik ajornartorsiuteqaleriartortunut neqeroorutit
- Unitsinneqarnani katsorsaarnissamut neqeroorut
- Ulluunerani katsorsartinneqarneq
- Katsorsaarnissamut neqeroorut peqatigisaanillu avatangiisini katsorsaarnikkut suliniut

Tamatuma saniatigut makku pillugit iliuuseqarneq:

- Meeqqanut inuusuttunullu angerlarsimaffimmi aangajaarniutininik imaluunniit aningaasanoorajunermik ajornartorsiuteqarfiusumi allartorsimasunut neqeroorutit
- Angajoqqaanut meeqqanik aangajaarniutininik ajornartorsiuteqartunut neqeroorutit

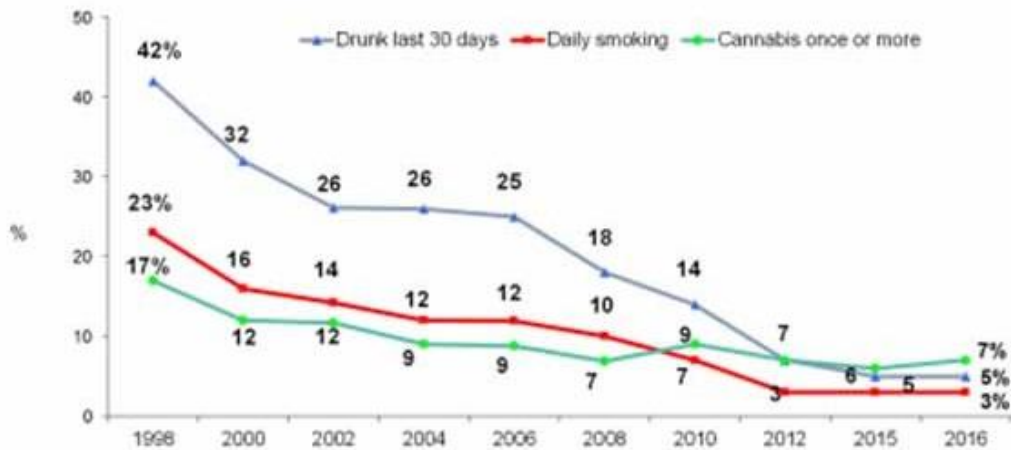
Pitsaaliuineq

Pitsaaliuineq ajornartorsiutip annertussusaanut naapertuukkaangat sunniuteqarnerpaasarpoq. Pitsaaliuinerup siunertaraa aangajaarniutininik aningaasanoornermilluunniit aallartitsinermik, annertusinermik artornassusaanilluunniit sapinngisamik annikillissarnissaa. *Nalinginnaasumik imal. pingaarnertut pitsaaliuineq* tamanut tunngassuteqarpoq, ilaatigut *immikkut ittumik* imaluunniit *pingaannginnertut pitsaaliuineq* eqimattanut ajornartorsiuteqalernermik kinguneqarsinnaasumik. Pitsaaliuinermit katsorsaarnermut ikaarsarneq killileruminaappoq (aamma taaneqartartoq *kingorna pitsaaliuineq*) suliniutillu annertusiartortumik sakkortusiartorlutillu ataasiakkaanut samminerulersarlutik.

Paasineqarsimavoq pitsaaliuinerit sunniuteqarluartut amerlanertigut ukiuni arlalinni ingerlaartartut, ajornartorsiummullu aalajangersimasumut aallarniutitut qisuariarfigineqartut sivikitsumillu pitsaaliulluni suliniutigineqartut amerlanertigut piffissami siviisumi sunniuteqarneq ajortut.

Pitsaaliuineq imminut akilertarpoq: Islandimi periuseq

Islandimi paasineqarsimavoq pitsaaliuineq imminut akilersinnaasoq. Ukiut 20-it matuma sionnata missaani Islandimi inuusuttut europami inuusuttut akornanni aangajaarniutininik atuisuni annertunersaasimapput (Takussutissiaq 5.2) (43,44).

Takusutissiaq 4.1 15-16-inik ukiullit 1998-imiit 2016-imut Islandimi ullut kingulliit 30-ini aalakoorsimasut (tungujortoq), ikiaroorsimasut (qorsuk) aamma/imaluunniit ullut tamaasa pujortartarsimasut (aappaluttoq)

Ukioq 2000-ip missaani meeqqanut inuusuttunullu atatillugu aanngajaarniutinut tunngatillugu periusissiaq nutaap pisariaqarnera politikkikkut Islandimi amerlasuuni isumaqatigiissutigineqarpoq. Islandimi Universitetip nunami atuarfinni aanngajaarniutinik atuisarnermik misissuivoq. Aanngajaarniutinik atuisarnerq atuartut sunngiffimmi ingerlataqarfiusunik peqataaffigineqarnerpaani appasinnerasaasimavoq (sapaatip akunneranut 3-5) aamma angajoqqaaminnut piffissami atuinerusuni - tamatumalu saniatigut atuarfiup tungaaniit inuttut tapersorsorneqarnermik misigisaqartuni, unnukkullu kingusissukkut sivikinnerpaamik silamiittartuni (45). Suliniut *Youth in Iceland* paasisatut taakku aallaavigalugit suliarineqarpoq. Suliniutit amerlanertigut nalinginnaasumik pitsaaliuinermut tunngasuupput: Qaammarsaanernik pilersitsisoqarpoq 2007-imilu nuna tamakkerlugu pitsaaliuinermik ulloqartitsisoqalerluni. Imigassamik pisisinnaaneq 20-nik ukioqalernissap tungaanut taamatuttaaq imigassaq pillugu ussassaarutit inerteqqutaalerput. Inatsisip suli atuuttup meeqqat 13-it 16-illu akornanni ukiullit ukiuunerani nal. 22 kingorna aasaanerani unnuap qeqqata kingorna silamiinnissaat inerteqqutaavoq.

Aammattaq atuarfinni angajoqqaat suleqatigiiffinniit pilersitsisoqarnissaa aamma atuarfiit aalajangiineranni angajoqqaat sinniisuisa ilanngutitinnegarnissaat pillugu inatsisit akuerineqarlutik. Taamatuttaaq angajoqqaat meeqqat ulluinnarni peqatigineranik pingaaruteqarnera pillugu oqalugiarfigineqarnissamik neqeroorfigineqarlutik. Meeqqanut assigiinngitsunut ukiulinnut angajoqqaat nuna tamakkerlugu angajoqqaat suleqatigiiffiat isumaqatigiissutinik assigiinngitsunit atulersitsivoq. Tamatumuuna ilaatigut meeqqat nakkutigineqarnatik fiistissannginnissaannik, imigassamik pisisutinnnginnissaannik aamma nalinginnaasumik peqqissusiannik nakkutiginninnissaannik neriorsuineramik imaqarluni. Paasissutissiinerup saniatigut ataatsimoorussamik isumaqatigiissutip siunertaraa angajoqqaat akornanni oqaasissaqartuunerannik nukittorsarnissaa.

Sunngiffimmi ingerlatanut aningaasanik immikkoortitsineq (timersorneq, nipilersorneq, qitinneq, eqqumiitsuliorneq il.il.), pingaartumik ilaqutariinnut annikitsunik isertitalinnut suli annertunerusumik qaffanneqarpoq. Taakku saniatigut nammineq kajumissutsimik aamma akissarsiaqarluni sulinissamut sumiiffinnilu meeqqanut inuusuttunullu peqatigiiffilerinermi peqataanissamut periarfissat nutaat eqqunneqarput. Ingerlatat taakku salliutinneqarnissaat pilersaarummi annertuumik inissaqartinneqarput ilaatigullu amerikami *Project Self-Discovery*-mit iluatsitsisimanerniit isumassarsisoqarsimalluni (46-48).

Naggataatigut minnerunngitsumilli, *Youth in Icelandimi* nalilersuinernit aamma ersarissunik tunngaveqartunik sulinerit aallunneqalerput.

Pitsaaliuilluni iliuuserineqartut nalinginnaasut

Nuna tamakkerlugu pitsaaliuilluni maanna iliuuserineqartut katsorsaalluni iliuuserineqarnermi pingaarnepaapput minnerpaatullu iliuuserisassatut isigineqarlutik. Taamaalilluni naatsorsuutigineqalerpoq nalinginnaasumik maannakkut pitsaaliuinikkut suliniutit "Hashi akiorniarlugu nuna tamakkerlugu iliuusissatut pilersaarummut siunnersuut" aamma "Kalaallit Nunaanni imigassamut tunngasuni 2013-2019-imi iliuusissatut pilersaarussiaq" aanngajaarniutinillu ajornartorsiutinik pitsaaliuineq aamma Inuuneritta ataani suliniutit ingerlaannassasut (50-52).

Nalinginnaasumik pitsaaliuinnermut assersuutigalugu aamma ilaavoq sunngiffinni ingerlataqarnerni peqataasinnaanerup pisariinnerulersinnera akikinnerulersinneralu, kiisalu atuarfiup angerlarsimaffiullu akornanni suleqatigiinnerup nukittorsarnera aamma pitsaaliuilluni suliniutini angajoqqaat ilanngutitinneri assersuutigalugu imigassartoqqaarneq pillugu.

Aanngajaarniutinut tunngasut iluanni nalinginnaasumik pitsaaliuineq

Naartunerup ukiullu siulliit inuuffiusut nalaanni pitsaaliuineq. Tamaasa kivikkaanni aamma sanngiinnerpaat kivinnekassapput. Pilersaarut taanna aamma MANU-p ingerlaannarnissaanik tunngaveqarpoq.

Pitsaaliuinikkut periarfissaasinnasuni annertunerpaaq ilaqutariinnut naartusunut siusissukkut suliniutit sakkortusinerisigut pisinnaavoq, pingaartumik naartunerup aallartinneraniit meeqqap marlunnik-pingasunik ukioqalernissaata tungaanut suliniutit, pissutigalugu aanngajaarniutinik ajornartorsiutit aamma aanngajaarniutinik kiisalu tamatuma amerlanertigut malitsigisartagaanik sumiginnaanermik alliarturnerup akornanni attuumassuteqartarnera. Aanngajaarniutinik ajornartorsiutinut, tarnikkut nappaatinut allarpassuarnilu katsorsaarnermi takuneqarsinnaavoq pitsaaliuineq tamanna naammaginartumik nakussatsinneqarsimanngitsoq.

Meeraaqqerivinni meeqqerivinniittunullu pitsaaliuineq. Taamatut ukiulinni meeqqat akornanni inuttut attaveqatigiinnerup nakussatsinneqarnissaa ukkatarineqassaaq. Pilersaarut una iluatsissappat Kammagiitta (53) atorlugu qinngasaarisarnermik akiuineq atualernissamullu piareersarneq ingerlaannartariaqarput.

Atuarnerup nalaani pitsaaliuineq. Tamatuma qulakkiissavaa meeqqap atuagarsornikkut, misigissutsikkut inooqataanikkullu ineriartornerata nukittorsarnissaa, qinngasaarisarneq inooqataanikkullu ajattuisarneq akiorneqassallutik. Matumani Kammagiitta atorlugu qinngasaarisarnermik akiuineq aamma Thinkinuk (Tatitussuseq pillugu suliniut) (54) aqqutigalugu meeqqat tatitussusiannik ineriartortitsineq ingerlatiinnarneqartariaqarput.

Qaffasinnerusumik ilinniarfeqarfii. Aanngajaarniutit pillugit nalinginnaasumik pitsaaliuinnermut matumani pingaartumik ilaapput suliniutit imminnut paarinnissamut ilinniagaqartut akisussaanerisa qaffatsinnissaat aamma aanngajaarniutitornikkut ajoqusiisarnerit pinngitsoortinnissaat. Aamma iliuuseqarnermut ilagitillugu aanngajaarniutinik atuiffiunngitsumik sammisaqartitsinnaanermut periarfissat annertunerusariaqarput.

Aanngajaarniutit aningaasanoornerlu pillugit politikkit. Imigassaq pillugu politikki kisimi inatsisikkut piumasqaataavoq, kisiannili timersoqatigiiffiit, atuarfiit, suliffeqarfiit meeqqanullu inuusuttunullu paaqqin-

niffiit tamarmik tassunga ilanngullugu inuusuttunut klubbit, aanngajaarniutit aningaasanoornerlu pillugit politikkeqartariaqarput. Politikki kikkunnit tamanit ilisimaneqartoq aamma toqqaannartumik aalajangersimasunillu innersuussisoq ajornartorsiullu piulissagaluarpat piareersimanissaq pillugu ilisimatitsinermik imaqartoq. Meeqqanik inuusuttunillu sullissivinni ilinniartitsisunngorniarfinnilu inuit pingaarutillit aanngajaarniutit pillugit oqaloqateqarnissamut piginnaaneqassapput.

Aningaasanoortarnermut tunngasut iluanni nalinginnaasumik pitsaaliuineq

Aningaasanoornermut tunngasuni ullumikkut pitsaaliuinikkut suliniuteqanngilaq. Assersuutigalugu aqqissugaasunik suliniutinik pisariaqartitsisoqarpoq, soorlu meeqqanik inuusuttunillu aningaasanoornermut illersuisut malittarisassat nutarterneqarnerat, internetikkut aningaasanoornermi aarlerinartut pillugit qaammarsaaneq kisianni aamma inuinnarnit paasineqarsinnaasumik pitsaaliulluni suliniutit, assersuutigalugu makitsinermi aamma aningaasanoornermi iluanaaruteqarnissamut periarfissatigut iluatsitsisinnaaneq pillugu matematikkimi atuartsinermi assersuutit.

Pitsaaliulluni suliniutit aalajangersimasut

Ilisimaneqarpoq aanngajaarniutinik atuineq inuusuttut amerlanersaannut pujortarnermik aallartinneqartartoq, imigassartoqqaarnerli ukiup ataatsip missaanik kingusinnerusarluni (55). Ikiaroorntartoq siaruarsimanginneruvoq imigassamillu atuineq amerlanertigut fiisternerni aallartittarluni. Assigiinngitsunik ukiullit suliffeqarfiillu assigiinngitsut, ass. paaqqinnittarfiit atuarfiillu, pisariaqartitaat aallaavigalugit pitsaaliuineq eqqarsaatersuuserfigineqarpoq. Taamaalilluni suliniut illoqarfinni anginerusuni mikinerusunilu nunaqarfinnilu atorineqarsinnaassaaq aamma sumiiffinni ataasiakkaani pisariaqartitanut periarfissanullu naleqqussarneqarsinnaassaaq.

Naartunerup ukiullu siulliit inuuffiusut nalaanni pitsaaliuineq. Tassani qulakkeerneqartussaq tassaavoq meeqqat tamarmik isumassuisuminniit, ineriartoqqinnissaminnut pitsaanerpaamik tapersersuisinnaasuniit, tapersersorneqarlutillu katerisimaartinnissaat. Angajoqqaat inuunerminni siusissukkut uteqattaartumik sumiginnagaasimasut, annertuumik aanngajaarniutinik atuisarsimasut imaluunniit - soorlu suliniummi llaqutariinnut naartusunut siusinaartumik iliuuseqarnermi takuneqartartoq - marlunnik atugaqartoq, ajungitsumik siunertaqaraluarluni tamatigut "angajoqqaajulluarnissamut" naammanngitsoq. Aanngajaarniutinik ajornartorsiutit kingornunneqartarnerannik akiuinermi Siusissukkut Iliuuseqarnermi angajoqqaat isumassuisinnaanerit ukkatarineqartariaqarpoq.

Atuarnerup nalaani pitsaaliuineq Aalajangersimasumik pitsaaliuinikkut suliniutit naatsorsuutigineqarput atuarfinni akullerni angajullernilu kiisalu efterskolini ilinniarnertuunngorniarfinnilu atuartsinerup ilaatut ingerlanneqassasut. Suliniutini taakkunanani angajoqqaat sapinngisamik ilanngutitinneqassapput. Taamaattoq aanngajaarniutit pillugit oqaloqatigiinnerit allanut atatillugit aamma ingerlanneqarsinnaassallutik, assersuutigalugu inuusuttut klubbiini timersoqatigiiffinnilu.

Pitsaaliulluni suliniutinut siunnersuut aalajangersimasut

Ataani allassimasut aanngajaarniutit pillugit atuartsinermut suut atortuusinnaanerannut minnerpaamik siunnersuutit isigineqassapput, nuna tamakkerlugu suliarineqartussatut naatsorsuutigineqartut. Taakku

saniatigut kommuninit toqqarneqartut assersuutigalugu sumiiffinni pingaartinneqartussanik suliniutit allaasinnaapput.

Akullerni atuartunut - Atuartitsinermik atortut: Aangajaarniutit fiisternerillu. Meeqqat qarasaat naammattumik ineriartorsimangillat. Peqqissuunissamik ineriartornissamillu siunnerfeqarneq eqqarsaatigalugu aangajaarniutinik misileeqqaarnissaq taamaammat sapinngisamik kinguarterujussuarneqartariaqarpoq. Pitsaaliuineri suliniut pingaarutilik tassaavoq atuaqatigiit angajoqqaavi atuarfimmilu angajoqqaat siulersuisui ataatsimoorlutik atuaqatigiit fiisternerannut imigassamik atuneq pillugu najoqqutassaliornissaat ikiaroonartumillu atuinermut akuersaangilluinnarnerup pilersinneqarnissaa.

Aamma aangajaarniutit pillugit tulluurtumik attaveqatigiinneq, imminnut paarinissaq pillugu kaammattuineq aamma aangajaarniutinut naleqqiullugu nammineq pingaartitat erseqqissarneri atuartitsineri immikkoortunut pingaaruteqarput. Ajornartorsiutit aallartikkiartulerneranni atuaqatigiinnik oqaloqatigiis-sitsilluni ilinniartitsineq Allorfimmit ingerlanneqassaaq.

Angajullernut atuartunut - Aangajaarniutit pillugit atuartitsineri atortut. Soqutigisaqatigiinnit uparuarneqarpoq atuarfinnut, aangajaarniutit pillugit ilinniartitsinissamik kissaateqartunut, atortussat nutartikkat amigaatigineqartut. Ilinniartitsineri atortussani ass. qulequttat amerlanerussuteqartunit paatsoorneqartartut, nakuuserneq aangajaarniutillu aamma ass. soq ilinniartitsineri Projekt PAS-imi aangajaarniutinik atuisarnerisutit, Allorfiup assigiinngitsuni inuusuttunut misiliutigisarsimasaa, sammineqar-sinnaapput. Amerlanerussuteqartut paatsoortarnerat tassaavoq inuusuttut allat tamarmik namminermit annertunerusumik misilittagaqsimanerannik kukkusumik isumaqartarneq. Projekt PAS-ip siammarternis-saa kingusinnerusukkullu atuarfinnit tiguneqarsinnaanissaanut periarfissat Allorfiup isumagissavai.

Aamma aangajaarniutit pillugit tulluurtumik attaveqatigiinneq imminnut paarinissaq pillugu kaammattuisoq aamma aangajaarniutinut naleqqiullugu nammineq pingaartitat erseqqissineri atuartitsineri immikkoor-tunut pingaaruteqarput. Ingerlatsinerit taakku aamma assersuutigalugu ulloq unnuarlu paaqqinniffinni aamma højskolini ingerlanneqarsinnaapput suliniutit allat aallartinnerisigut. Ajornartorsiutit aallarter-neranni atuaqatigiinnik oqaloqatigiisitsinikkut ilinniartitsineq aamma Allorfiup ingerlatarissavaa.

Aningaasanoortarnermik pitsaaliuinerit aalajangersimasut

Pitsaaliuineri suliniut immikkoorluinnartoq aalajangersimasooq tassaavoq timersoqatigiiffinni suliniutit, nu-nani allani aamma Kalaallit Nunaanni paasineqarsimammat aningaasanoorneq timersornerlu ataqatigiittuu-sut, internettimi timersornerup annertusiartorneranit sakkortusiartortoq. Tamatuma Kalaallit Nunaanni Timersoqatigiit Kattuffiat suleqatigalugu Allorfimmit ingerlanneqarnissaa naatsorsuutigineqarpoq.

5. Katsorsaanissamik neqeroort

Meeqqat inuusuttullu aangajaarniutinik imaluunniit aningaasanoortarnermik ajornartorsiuteqarneranni angajoqqaat ilaqutaasullu tapersersuisuusinnaapput pingaarutilit. Taamaattumik taakkua akuutinnissaat pingaaruteqarpoq. Tamannali tamatigut pisassaaq inuusuttup ilisimasaanik akuerisaanillu aamma inuusuttut 15-it sinnerlugit ukiullit kinaassutsimik isertuillutik angajoqqaatik peqatiginagit oqaloqateqarnissamut pisinnaatitaaffiisa innimiginerisigut. Katsorsartinnissamut innersuussisoqarnerani angajoqqaat tamatigut akuutinneqartassapput inuusuttunullu 18-it inorlugit ukiulinnut tunngatillugu akuersitinneqartassallutik.

Katsorsaanissamik neqeroorut pitsaaliuinermi suliniutinik ingerlatitseqqippoq tassaniittariaqarlutillu aangajaarniutinik ajornartorsiuteqalernissamik ineriartortitsilersunut meeqqanut inuusuttunullu suliniutit ilaatigullu katsorsaaneq pillugu neqeroorut. Suliniutit taakku Allorfiup akisussaaffigissavai. Katsorsaalluni suliniutit imatut tulleriutaartumik aqqjissuussaavoq:

- 1) katsorsaanissamut neqeroorut ajornartorsiut, naatsorsuutigisat, nukiit katsorsaanissamullu periarfissat aallaavigalugit ataasiakkaanut pilersaarusiorneqassasoq.
- 2) katsorsaanissamut neqeroorut immikkoortumi ilisimatusarnermik tunngaveqartumik maannakkut ilisimasanut naapertuutissaaq.
- 3) katsorsaanissaq kaammattuutigineqartoq annikinnerpaamik akuliunnerussaag sunniuteqartussatut naatsorsuutigineqartoq.

Meeqqanut inuusuttunullu aangajaarniutinik ajornartorsiuteqaleriartortunut suliniutit:

Suliniutit meeqqanut inuusuttunullu aangajaarniutinik ajornartorsiuteqalersunut katsorsaanivimmuut ikaarsaarfittut eqqarsaatigineqarput. Inuusuttumut katsorsartinnissamut neqeroorummut nammineq saaffiginninneq alloriarneruvoq annertoq. Taamaattumik pingaaruteqarpoq inuusuttunut ornigunnissaq inuusuttullu ajornanngitsumik ikiorneqarsinnaasutut misiginissaat.

Oqarasuaat siunnersuisarfik

Aangajaarniutinik ajornartorsiutit pillugit oqarasuaat siunnersuisarfiusoq meeqqanik inuusuttunillu oqaloqateqarnissamut ilinniarsimasumik aamma aangajaarniutit pillugit ilisimasaqartumik sulisulimmik neqeroorutigineqartariaqarpoq. Tamanna aqqjissuunneqarsinnaavoq oqarasuaatip siunnersuisarfiup Allorfimmit nal. 9-15 aangajaarniutinik atuinermut katsorsaasuinit isumagineqarneratigut, siunnersuinerullu unnukkat oqarasuaammut siunnersuisarfimmuut akuliutitinneratigut.

Atuarfinni angajullerni, efterskolini, ilinniarnertuunngorniarfinni aamma Majoriami suliniutit

Attavigiuminartuunissaq qulakkeerniarlugu kissaatigineqarpoq Allorfimmi katsorsaasut atuarfinni ornigullutik najuuffigisaannik neqerooruteqassasoq. Tamanna meeqqat atuarfianni 9.-10 klassinut, efterskolenut ilinniarnertuunngorniarfinnut aamma Majoriamut atuuppoq. Taakku illoqarfinni katsorsaaveqartuni ataavartumik najuuttuarnikkullu imaluunniit illoqarfinni allani internetikkut ataatsimiinnikkut ingerlanneqassapput. Nunaqarfinni atuarfiit eqqarsaatigalugit suliniut sumiiffinni nukiit, periarfissat pisariaqartitsinerlu aallaavigalugit tulluarsarneqartariaqarput. Neqeroorutit suliniutinik arlalinnik ataqatigiissunik imaqartariaqarput:

a) Ilinniarnertuunngorniarfinni Allorfimmi katsorsaasunik kinaassutsimik isertuilluni oqaloqateqarneq

Aangajaarniutinik katsorsaasartumik ataasiakkanik oqaloqateqarnissaq pillugu neqeroorut inuusuttup nammineq imaluunniit ilinniartitsisup saaffiginninneratigut neqeroorutigineqarsinnaavoq. Neqeroorut meeqqat atuarfinni 9.-10.- klassinut, ilinniarnertuunngorniarfinnut, efterskolinut illoqarfinnilu katsorsaaveqartunik Majorianut neqeroorutaavoq. Katsorsaasoq sapaatip akunnerani ullormi aalajangersimasumik ulloq naallugu atuarfimmukartarpoq aamma atuartunik oqaloqateqarnissamut katerisimaarnissamullu kiisalu atuartunik ilinniartitsisunillu atuartitsinissamut piareersimalluni. Tamanna ingerlanneqassaaq Allorfiup atuarfiullu sinniisaasa, ass. klasselæret, suleqatigiinnerisigut. Oqaloqatigiinnissamut neqeroorummi inuusuttoq kinaassutsimik isertuussisumik aangajaarniutit ajornartorsiutillu attuumassuteqartut pillugit qulit tikillugit oqaloqateqarsinnaavoq. Inuusuttut aangajaarniutinik ajornartorsiuteqartut amerlanertigut

atuagarsornikkut ajornartorsiuteqartarmata aamma/imaluunniit aanngajaarniutininik ajornartorsiuteqarneq pissutigalugu takkutinngitsoortarmat atuariup piumasarisinnaassavaa inuusuttoq katsorsaasumik oqaloqateqarnermi peqataasassasoq. Inuusuttut aanngajaarniutininik ajornartorsiuteqartut arlalissuit aamma isumaginninnikkut immikkut ilisimasalimmik pisariaqartitsisumik ajornartorsiuteqartarmata atuariup isumaginninnermi siunnersortaa imaluunniit isumaginninnermut siunnersorti avataaneersoq piareersimasariaqarpoq. Illoqarfinni allani nunaqarfinnilu inuusuttut taamaaqataanik oqarasuaatikkut imaluunniit internettikkut neqeroorfigineqarsinnaapput.

b) Atuarfinni eqimattanik oqaloqateqarneq Atuarfinni imaluunniit ilinniarfimmi, inuusuttut arlallit ajornartorsiuteqarfigisaanni, katsorsaasoq ataasiakkaanik oqaloqateqarnissanut taarsiullugu inuusuttunik aanngajaarniutininik ajornartorsiuteqartunik arlalinnik eqimattatut oqaloqateqarsinnaavoq. Tamanna pingaartumik Allorfimmit isumagineqassaaq.

c) Ilinniartitsisunik atuartitsineq Ilinniartitsisut siunnersuisartut il.il. oqaloqatigiinnerup ingerlanneqarnissanut atuartinneqassapput, tamatumali saniatigut aanngajaarniutit pillugit, aanngajaarniutit pillugit oqaloqateqarnermik aamma katsorsaanssamut neqeroorut pillugu neqeroortoqarsinnaalluni. Tamanna pingaartumik Allorfimmit isumagineqassaaq.

d) Atuartunik atuartitsineq aanngajaarniutit pillugit atuaqatigiinnik oqaloqatigiinneq. Atuaqatigiinnik oqaloqateqarneq tassaavoq atuaqatigiinnut aanngajaarniutininik ajornartorsiuteqarsinnaasunut katsorsavimmit neqeroorut. Atuaqatigiinni ilaatigut oqaloqatigiissutigineqarsinnaavoq klassimiittut allaluunniit ikiuisinnaasut qanoq iliuseqarsinnaanersut isumaqarpata atuaqatimi arlaat aanngajaarniutininik ajornartorsiuteqartut ajornartorsiuteqaleriartortulluunniit. Tamanna pingaartumik kingusinnerusukkat atuarfimmut tunniussinissamik siunertaqartumik Allorfimmit isumagineqassaaq.

Atuariup angajoqqaanik suleqateqarnera. Inuusuttup ajornartorsiutaa pillugu atuariup angajoqqaanik suleqateqarnera pissusissamisoortuuvoq atuariullu tungaaniit suliniutit pingaaruteqartorujussuulluni. Angajoqqaat nammineq aanngajaarniutininik ajornartorsiuteqarpata tamanna immikkut pingaaruteqarpoq. Kissaatigineqarpat Allorfik akuliutitinneqarsinnaavoq.

Katsorsaanerit

Katsorsaanermi neqeroorut pissusissamisoortumik ilinniarfeqarfimmi suliniutit Allorfimmit isumagineqartut nanginnerissavaat.

b) Inunnik isumaginnittoqarfimmut nalunaartarneq. Inuusuttut 18-it inorlugit ukiullit katsorsarneqarnissamut innersuunneqaraangata inunnik isumaginnittoqarfimmut nalunaaruteqartoqartarpoq, tamatumani isumaginninnermik suliallip misissuinissaa amerlanertigut pisariaqartarnera pissutaavoq. Taamaattumik inuusuttut aanngajaarniutininik atornerluisut katsorsarneqartariaqartut allanik ajornartorsiuteqartuaansapput, ass. inuusuttup suliffeqarfinnut/ilinniarfeqarfinnut, ineqarnermut, sunngiffimmi sammisartakkanut kiisalu angerlarsimaffimmut, angajoqqaanut allanullu qanigisaminut attaveqarnera eqqarsaatigalugu.

c) Allorfiup ataani katsorsaavinni siunnersuisarfik kinaassutsimik isertuussisoq tamanut ammasoq. Kinaassutsimik isertuussisoq siunnersuisarneq ullunnarni nal. 9-15-imi katsorsaavinni ammassaaq, katsor-

saasut inuusuttuniit, angajoqqaanit, sulisitsisuniit aamma isumaginninnerup, peqqinnissaqarfiup ilinniarfeqarfiullu iluini suliatigut ilinniarsimasuniit saaffiginnissutinut akissuteqartarlutik.

d) Allorfiup ataani katsorsaavinni kinaassutsimik isertuussisunik piffissami sivikitsumi siunnersuisarneq.

Taakku tassaapput inuusuttunut aanngajaarniutininik ajornartorsiuteqartunut oqaloqateqarnissamik neqeroorutit, kisiannili katsorsartinnissamut sulii piareersimannigitsut. Inuusuttunut kinaassutsimik isertuussisumik qulit tikillugit oqaloqateqarnissamut neqeroortoqarsinnaavoq - kisimiitillugu imaluunniit kissaatigineqarpat angajoqqaat ikinngutilluunniit ilagalugit. Aamma angajoqqaat inuusuttunut aanngajaarniutininik atuisuutilinut piffissami sivikitsumi kinaassutsimik isertuussisumik oqaloqateqarnermik neqeroorfigineqarsinnaapput. Siunnersuineq illoqarfinni nunaqarfinnilu katsorsaaveqanngitsuni oqarasuaatikkut imaluunniit internettikkut neqeroorutigineqarsinnaavoq.

e) Allorfirmi unitsitsinani katsorsaasarneq. Unitsinneqarnani katsorsartinneq tassaavoq qaammatini sisamani sapaatip akunnikkaartumik 1-5-ini oqaloqateqartarnerit. Oqaloqatigiinnerit aallaqqaammut naatsorsuutigineqarput ataasiakkaatut ingerlassasut, kingusinnerusumilu katsorsaaneq eqimattani ingerlanneqarsinnaalluni. Unitsinneqarnani katsorsaanissamik neqeroorut qaammatini arfinilinni malitseqartinneqassaaq, inuusuttumut atassuteqartarneq annikilliertortinneqarluni. Illoqarfinni minnerni nunaqarfinnilu meeqqanut inuusuttunullu neqeroorutit katsorsartinnerup siornagut kingornagullu sivikitsumik internetikkut katsorsaanermi suliniutitut pilersinneqassaaq

f) Inuusuttoqatigiit ataatsimoortumillu katersuutsitsinerit Allorfiup katsorsaaviini.. Aanngajaarniutininut periarfissat allat ineriartortinneri nukittorsarniarlugit inuusuttut allat katerisimaaqatigalugit katsorsaavimmi ataatsimut katsorsaanissaaq neqeroorutigineqassaaq assersuutigalugu ataatsimoorluni nerisassiorneq aamma ullut 14-ikkaarlugit ingerlataqartarneq. Kommuni NGO-t assigisaalluunniit suleqatigalugit ataatsimoorluni ingerlataqarnernik pilersitsisariaqarpoq assersuutigalugu timigissarnikkut timersornikkulluunniit ingerlatassanik. Inuusuttut katsorsartittut kajumissaarneqarput nammineq inuusuttoqatiminnik ataatsimoorluni ingerlatsisarfiussanik pilersitsissasut.

g) Ulluinnarlugu katsorsaaneq. Ulluinnarlugu katsorsaanermik neqeroorutit Allorfiup kisimiilluni ingerlassinnaanngilai, illoqarfinnilu Allorfeqartuni ulluinnarlugu katsorsaanernik pilersitsineq kommunit, Majoriaq allallu ullukut neqerooruteqartartut suleqatigalugit pilersinneqassapput. Ulluinnarlugu katsorsaanermik neqeroorutit inuusuttunut uninnaatik katsorsarneqarnermik iluaqutiginnissinnaanngitsunut naleqqussagaavoq, tamatumani inuusuttut aqqissuussaanagerusumik iliuuseqarnissartik, soorlu ataasinngornermiit tallimanngornermut ullup ilaannaa imaluunniit ulloq naallugu pilersaarusiukkamik sammisaqarnermut peqataasarnissartik, pisariaqartittarpaat. Kissaatigineqarpoq aanngajaarniutininik ajornartorsiutillit aqqissuussaasumik eqimattakkaarlugit katsorsarnissaat tamatumalu saniatigut isumaginninnikkut iliuuseqarfiginissaat aamma perorsaanagermut/isumaginninnermut tunngasunik sammisaqartinnissaat immaqalu ilinniartinnissaat.

Katsorsaanikkut suliniutini immikkoortut allat

Siusinnerusukkut allaatigineqartutut uppernarsineqarsimavoq akissarsisitsisarneq, eqqaasitsisarneq katsorsaanerullu kingorna malittarinninneq pissutigalugit naammassinnittartut amerlanerusarlutillu katsorsaanerup inernera aalajangiusimaneruneqartartoq.

a) Akissarsisitsisarnerup atorineqarnera. Aangajaarniutitik atuisoqanngikkaangat unitsitsinanilu katsorsaarnut atatillugu taamaallaat akissarsisitsisoqartarpoq. Taamaattumik ikiaroorartooq pillugu quinikkut sukkaasuumik misissuisoqarsinnaassaaq aamma/imaluunniit imigassartorsimaneq pillugu anersaarnikkut misissuisoqarsinnaalluni. Akissarsisitsinernik atuneq inuusuttunik katsorsaarnep aallartinnerani aamma ukiukinnerusunut nakkutigineqartumut isumaqatigiissutigineqassaaq. Katsorsaarnermi aningaasanik gavekortinik assigisaannilluunniit akissarsisitsisoqassaaq aningaasat annikitsut aallarniutigalugit aangajaarniutitik atuinginnerup sivissusaa naapertorlugu qaffanneqarsinnaasut. Inuusuttoq ulloq unnuarlu paaqqinniffimmi taamaaqataaniluunniit najugaqarpat ilassutaasumik akissarsisitsineq ajunngitsorsissaasinnaavoq, assersuutigalugu qarasaasiami pinnguarnissamut imaluunniit immikkut sunngiffeqarnissamut.

b) Isumaqatigiissutinik eqqaasitsisarnerit atorineqarneri kissaatigineqarput SMS-itut imaluunniit katsorsartinnissamut isumaqatigiissut ulloq sioqqullugu sianerfigineqarnikkut.

c) Katsorsaareernerup malitseqartinnera: Tapersersuisumik malitseqartitsineq inuusuttumik ilaqutaa-sumillu oqaloqatigiinnertut qaammatini arfinilinni ingerlasussatut neqeroorutigineqarpoq. Sakkortussusia piffissap ingerlanerani annikilliarortinneqassaaq.

Katsorsaaviit ataanni neqeroorutit allat:

Inuusuttut sullitat. Katsorsaavinni imaluunniit ilaqutariinnik katsorsaavinni inuusuttut katsorsartinnissamut kajumissarneqartarput malitseqartitsinermilu sapaatip akunnikkaartumik naapittarnissamut tapersersoqatigiinnissamullu eqimattanik pilersitseqquneqartarlutik.

Ilaquttanut neqeroorutit. Aangajaarniutitik ajornartorsiuteqartunut inuusuttunut angajoqqaat inuusuttup katsorsagaaneranut attuumassuteqanngitsumik ingerlataqarnissamik neqeroorfigineqartarput. Tamanna eqimattanut sapaatip akunneranut ataasiarluni arfinileriarluni ingerlasussatut neqeroorutaavoq. Eqimattat ingerlareernerup kingorna ataatsimiittarnerit ingerlatiinnarnissaannut kaammattorneqartarput. Ilaqutariinnik ingerlatsineq aamma sumiiffinni ilaqutariinnik katsorsaavinnit atuartitserernerup kingorna neqeroorutigineqartarpoq.

Meeqqanut angajoqqaavi aangajaarniutitik ajornartorsiuteqarsimasunut imaluunniit ajornartorsiuteqartunut neqeroorut. Katsorsaavinni tamani meeqqanut inuusuttunullu aangajaarniuteqarfiusumi alliarorsimasunut eqimattanik pilersitsisoqartarpoq - ilaatigut 8-12-inik ukiulinnut, inuusuttuaqqanut aamma inuusuttunut 25-it missaannik ukiullit tikillugit. Inuusuttoq eqimattani ilannguteqqullugu qaaqquneqartarpoq. Oqaloqatigiinnermi aqutsineq aamma atuisuusunut aangajaarniutit qanoq sunniuteqartarnersut kiisalu avatangiisinut, pingaartumik meeqqamut inuusuttumullu, qanoq isumaqarnera paasissutissiisutigineqartarpoq. Ingerlatitsinerit ilaatigut ilaqutariinnik katsorsaavinni imaluunniit ilinniarfeqarfinni atuartitserernerup kingorna aamma neqeroorutigineqarsinnaapput.

5.4 Aangajaarniutitik ajornartorsiuteqartunut immikkuullarissunut neqeroorut

Inuusuttut ulloq unnuarlu paaqqinniffinni. Suliniummi aangajaarnartut akiorniarlugit paaqqinnitarfiup perorsaanikkut suleriaasia eqimattamut tassunga pingaartorujussuuvoq. Suleriaaseq aangajaarnartut

akiorniarlugit suleriaatsimut katsorsaannermi ilisaritinneqartussaq iluaqutaassaaq, taannalu piumassuseqalernissamut katsorsarneqarnissamullu neqeroorummut ikaarsaarnissamut, soorlu PAV-mut, atorneqassaaq. 2019-ip ingerlanerani Allorfik suliffeqarfinnut periutsimik PAV-imik neqerooruteqartalissasoq naatsorsuutigineqarpoq. Paaqqinniffik aamma ass. aanngajaarniutitut kiffaanngissuseqarnikkut akissarsisitsisarnermik suliaqarsinnaavoq. Katsorsaannissamut neqeroorut inuusuttunut allanut katsorsaannissamut neqeroorutit assigalugit ulloq unnuarlu paaqqinniffinni inuusuttunut neqeroorutaavoq.

Inuusuttut tarnikkut nappaatillit. Inuusuttunik tarnikkut nappaatilinnik peqatigisaanillu aanngajaarnartunik atuisunik katsorsaannermi suliassaavoq sapernarsinnaasoq. Massakkuugallartoq peqqinnissaqarfik, ineqarfiit, angajoqqaat inuusuttullu qanigisai allat suleqatigalugit Allorfiup tamanna isumagisarpaa. Pingaarnertut inuusuttunut allanut katsorsaannissamik neqeroorutaasartoq assigaa, naak tapersersuilluni oqaloqateqarnerit pingaartinneqarnerugaluartut. Katsorsaaneq amerlanertigut sivisusassallunilu inuusuttup aanngajaarniutunik atuisuinik katsorsaasartunit, tarnikkut immikkoortortaqaarfimmi sulisunit allanillu tapersersorneqarnissani assut pisariaqartissavaa, tamatumani aanngajaarniutaanngitsunik allanik atuilernissaq tamatumani eqimattamiittut assut sapernartinneqartarnera peqqutaavoq.

Inuusuttut illoqarfinni mikinerusuni. Inuusuttut illoqarfinni minnerusuniittut inuusuttut allatulli oqarasuaatikkut internetsikkulluunniit siunnersorneqarnissamut periarfissaqalissapput. Katsorsartinnermi pisariaqartitsisoqarnerani katsorsaavinni atorneqartut katsorsaanerit aallaaviatigut atorneqassapput, kisiannili internettikkut taanna piffissami sivikitsumi piffissani sumiiffinni ulluinnarni katsorsaannerik ataqatigiissinneqassallutik. Peqqinnissaqarfimmiilli telepsykiatri atorlugu misilittakkanit ersersinneqarpoq interneti atorlugu katsorsaanneri sumiiffinni aqutsisuusussamik pisariaqartitsisoqartartoq. Taamaattumik siunnersuutigineqarpoq katsorsartinnerup aallartinneranut atatillugu ass. ilaqutariit illuanneersumik toqqammaviusussamik toqqaasoqassasoq. Taakku katsorsaavimmi ataatsimiinnernut takkuttarnissat tapersersussavaat. Aammattaaq quumik aamma/imaluunniit anersaartornermik misissuinermi isumaginnissapput katsorsaasorlu isumaqatigiissuteqarfigineratigut akissarsisitsisarneq isumagissallugu.

Inuusuttut ilai aanngajaarniutunik imaluunniit taakku allatigut inissisimanerat pissutigalugu annertuunik ajornartorsiuteqartut

Inuusuttut sumiginnagaallutik, aanngajaarniutunik ajornartorsiuteqarlutik peqatigisaanillu pissusilersornikkut ajornartorsiuteqarlutik alliertortut. Inuusuttut taakku ikipput suliassartaqangaatsiarlutillu. Inuusuttut taakku ilai aamma sakkortuumik pissusilersortarput assersuutigalugulu tamanna pissutigalugu ulloq unnuarlu paaqqinniffinni tulluurtumik inissisimasinnaanatik. Inuusuttunut taakkununga aanngajaarniutit ajornartorsiutaasa ilaannaraat annikitsoq aanngajaarniutillu ullut ilungersunartut oqinnerulernissaanut atortarlugit.

Inuusuttunut taakkununga suliniutit pilersaarutip taassuma ilaginngilaa, tassami suliniut aanngajaarniutunik ajornartorsiuteqarnermik katsorsarneqarnerup peqatigisaanik perorsaannermut tunngasutigut perorsaanikkut katitigaalluaqqissaartumik neqerooruteqarnissamik pisariaqartitsissaaq, piviusorsiorlumik ulloq unnuarlu paaqqinniffinni taamaallaat tunniunneqarsinnaasoq. Pisariaqartitsineq nalilersinnaajumallugu inuusuttunullu suliniutit atulersinnissaannut kommunit Namminersorlutillu Oqartussat akornanni suleqatigeeqqissaarnikkut inuusuttunut taakkununga ulloq unnuarlu paaqqinniffinnik pilersitsineq inuusuttut amerlassusaannik, ukiutigut suaassutsikkullu katitigaaneri kiisalu ilinniartitaanikkut sumiiffii pillugit qulaajaaffigineranik pisariaqartitsissaaq.

Aningaasanoormik ajornartorsiutit

Tungaviusumik aningaasanoormik pinngitsuuisinnaanerp katsorsarneqarnerani periutsit atugaasartut aanngajaarniutinut atorneqartartut assigai, periutsilli allaanerulaartumik atorneqartarlutik. Aningaasanoormi ajornartorsiuteqarneq pillugu inuusulluinnartut ikittuinnaat katsorsartinnissaat naatsorsuutigineqarmat siunnersuutigineqarpoq Allorfiup ataani maannakkut neqeroorut 18-it inorlugit ukiulinnut katsorsartinneqarnissamik pisariaqartitsisinnaasunut innuttaasunut annertusineqassasoq.

Kissaatigineqarpoq maannakkut Allorfimmi neqeroorutaasoq siunissami internetikkut toqqaannartumik neqeroorummik ilaneqassasoq imaluunniit piffissami sivikitsumi katsorsartinnermik katsorsartinnissaq sioqqullugu kingornalu internetikkut ingerlanneqartumik ilaqartoq.

6. Periuseq, neqeroorut, innersuussineq katsorsartinnissamullu inissinneqarneq

Uppernarsaatit aallaavigalugit (takuuk kapitali 3) inuusuttunik aanngajaarniutunik katsorsaaneermi tunngaviumik periuseq piumassuseqalersitsiniarluni oqaloqatigiinneq eqqarsartaatsikkullu pissusilersornermik allangortitsinissaq ataqatigiissillugit pilersaarusioneqartarpoq. Periutsit taakku ilisimatuussutsikkut uppersagaalluartaupput paasineqarsimallunilu aanngajaarniutunik aningaasanoortarnermillu ajornartorsiutilinnik katsorsaaneermi sunniuteqarluartuusut. Eqqarsartaatsikkut katsorsaaneq eqaatsumik katsorsaariaasiuvoq, periutsinik allarpassuarnik, assersuutigalugu *mindfulnessimik, aaqqissugaasumik ilaqutariinnullu sammisumik periutsinik, ataqatigiissinneqarsinnaasoq*. Periutsini taakkunani ilinniartitaanernik neqerooruteqareerpoq, tassa periutsit inersimasunik Allorfiup ataani katsorsaaneermi atorqarmata.

Katsorsaaviit

Katsorsaaneq sapinngisamik inuusuttup najugarisaanut qanittumi ingerlanneqarnissaa tamatigit anguniagaavoq. Ilaatigit angajoqqaanik attaveqarfiinillu suleqateqarnissamut tamanna pitsaaneerumik periarfissiimmat, kisianni aamma inuusuttup pisariaqartitai allat aamma isumagineqarsinnaallutik assersuutigalugu sulineq ilinniartitaanerluunniit. Kommunit tallimat illoqarfiini anginerni tamani Allorfiup katsorsaaviinik pilersitsisoqarneratigit katsorsaaviit 15-25-inik ukiullit inuusuttut 61 %-iinik sullissinnaapput (9), illoqarfiit ilinniarfeqarfiusut angisuut illoqarfiillu amerlanerit meeqqanut inuusuttunullu ulloq unnuarlu paaqqinniffeqartut. Katsorsaaneerup Allorfiup ataanut inissinnera isumalluutitigit suliatigullu iluaquteqassaaq, assersuutigalugu neqeroorutip pilersinnissaa pisariinnerulerlunilu akikinne-rulissaaq aamma aanngajaarniutunik aningaasanoornermillu ajornartorsiutunik katsorsaasarneq tamarmiusoq qajannaannerulissaaq. Naatsorsuutigineqarpoq ilaatigit illoqarfinni minnerni nunaqarfinnilu katsorsaaneq katsorsaavinnit isumagineqarunnaassasoq ullumikkullu inersimasunut tunngatillugu ingerlanneqartut namminersortunit isumagineqassasoq.

Innersuussineq misissuinerlu

Inuusuttup ilaqaataasalu katsorsaavimmuut saaffiginnissinnaanissaat ajornanngitsuussaaq. Qulaani allaatigineqartut inuusuttut ajornanngippat ilinniarfeqarfinni, sumiiffianni, naapinneqassapput. Tamatuma saniatigit Allorfiup katsorsaaviini siunnersuisarneq ammasoq pisariitsumik pissarsiariuminartumillu siunnersuisarnermik katsorsaasarnermillu pilersitsissaaq. Naatsorsuutigineqarpoq sumiiffinni katsorsaaveqarfiusuni inuusuttut ilaqaataalluunniit amerlanersaat namminneq piffissamik inniminniissasut imaluunniit siunnersuinermut ammasumik takkutissasut imaluunniit attaveqaatiminni tassunga ikiortissarsiussasut. Isumaginninnermi oqartussat imaluunniit suliffeqarfiit tamanna pillugu katsorsaavimmik isumaqatigiissuteqartut aamma inuusuttunik toqqaannartumik innersuussisinnaapput. Inuusuttut katsorsaavilimmi sumiiffimmi najugaqanngitsut imaluunniit isumaginninnikkut paaqqinniffimmi najugaqartut siunnersuisarfimmut ammasumut toqqaannartumik saaffiginnissinnaapput, katsorsartivinnissamilli pisariaqartitsisoqarnerani kommunimi oqartussat aqutugalugit innersuussisoqartassaaq, soorlu inersimasunut tunngatillugu ullumikkut taamatut ingerlasoqartarpoq. Inuusuttunik 18-it inorlugit ukiulinnik katsorsaaneq aallartinneqassappat allakkatigit angajoqqaat/angajoqqaatut akisussaaffillit akuersiteqqaarneqassapput.

7. Suliniutit allat aamma katsorsaarnermut ikaarsaarfiit

Siusinnerusukkut allaatigineqartutut ilaqutaasut akuliutitinnerat pingaaruteqarluinnarpoq, kisianni inuusuttut katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsileraangata inuusuttut ilaqutaat amerlanertigut suliassaq sapertarlugulu tapersersorneqarnissamik pisariaqartitsisarput. Tamatuma saniatigut angajoqqaat iliuuserisassaannut tunngatillugu inatsisini erseqqissunik piumasaaqateqareerpoq. Taamaattumik kapitalimi matumani tapersersuineq ilaqutariit avataanneersoq allaatigineqarnerusarpoq.

Inuusuttup aangajaarniutit iperarnissaannut periarfissat allat pilerinartuunerinik takunninnissaa pisariaqarpoq. Pingaarnermik inuuneq katsorsaarnep avataani ingerlanneqarpoq. Aangajaarniutitut katsorsarneqarpoq taamaattumik kisimiitinneqarsinnaangilaq. Allatut oqaatigalugu: *Inuunermut pitsaasumut pimoorussisoqarpat peqatigisaanik aangajaarniutitut taamaallaat appartitsisoqarsinnaavoq.*

Katsorsaarnep neqeroorutillu allat ataqtigiissinerinik neqerooruteqarneq suliniutaavoq pitsaarnepaaq, inuusuttup suliniummik pisariaqartitsinera aangajaarniutitik atuinngiffiusumik inuunermut nutaamut ataqtigiissisinnasooq aamma inuusuttup atugarissaarnera, inuunerata pitsaassusaa, imminut isumassornera qaffatsillugu kiisalu aangajaarniutit avataanni inuusuttunut allanut inuusuttoq atassuteqalersillugu Pingaartumik immikkoortut ilinniartitaanerup/pikkorissarnerup, suliffeqarnerup, isumalimmik sunngiffimmi neqeroorutit, peqqinnissakut sullinneqarnerup, isumaginninnermi sullinneqarnerup aamma eqqartuussiviit /pinerluttunik isumaginnittut iluini suliniutit inuusuttumut tapersersuisinnaapput (Takussutissiaq 7.1).

Takussutissiaq 7.1 Suliniut pitsaarnepaaq katsorsaarnermik neqeroorutillu allat inuusuttup pisariaqartitaanik naapitsisut ataqtigiissinnerinik neqerooruteqarpoq (57 malillugu).

Suliniutinut siunnersuutit ataani allassimasut assersuutigalugu NIDA-p kaammattuutaanut (57) aamma apersuinikkut misissuinermik tungaveqarput.

Ilinniartitaaneq, pikkorissarneq suliffeqarfinnullu appakaaneq. Aanngajaarniutinik ajornartorsiuteqarnermut katsorsarneqartut amerlasuut suliffeqanngillat imaluunniit ilinniagaqanngillat (4, 5). Tamanna minnerunngitsumik Ilaqutariinnut naartusunut siusinaartumik iliuseqarnermi atuuppoq (58). Inuusuttunut ilinniagaqartuuneq imaluunniit suliffeqartuuneq amerlanertigut aanngajaarniutinik ajornartorsiuteqalernissamut illersuisuusarput. Kinguneqarluartumik siunertaqarluni ataatsimoorfiusuni peqataaneq sulinermi imaluunniit atuarfimmi suliassat sapernagit imminut pingaartinneq qaffassartarpaat, aamma inuusuttup inuunermi atugai ingerlaannartumik imaluunniit siunissami ilinniagaqalernikkut pitsaanerulersittarlugit. Anguniagaq ataaseq taamaattumik tassaavoq inuusuttut tamarmik ilinniarfeqarfinnut imaluunniit suliffeqarfinnut katsorsartinnerup nalaani atassuteqalersinnissaat. Suliniutit attuumassuteqartut meeqqat atuarfianniit naammassinninnissamut ikiuinermit ilinnialernissamut imaluunniit suliffeqalernissamut assigiinngitsuupput. Ilinniartitaanikkut suliniutit, sulilersinnaalersitseqqinneq aamma suliffissamik pilersitsiviusinnaasut minnerunngitsumillu ilitsersuineq ilinniarfeqarfiit inuusutissarsiutillu akornanni ikaartarfittut pingaaruteqartuupput.

Paasisutissiisut amerlanerit immikkoortoq taanna sunniuteqartumik katsorsartinnermut pingaaruteqarluinnartutut tikkuarpaat, kisianni aamma uku kissaatigalugit: Atortut pitsaanagerusut, perorsaanerup pitsaassusaata qulakkeerneqarnissaa, suliatigut iluanaaruteqarnerup pitsaanerulernera, unitsitsiinnartarnermut suliniutit pitsaanagerusut aamma maligassiulluartut pitsaasut amerlanerusut.

Sunngiffimmi neqeroorutit Sunngiffimmi ingerlatat aanngajaarniutinut allatut periarfissatut pilerinartuusinnaapput ilaatigullu katerisimaarneq pillugu sinaakkusiillutik, sapinnginnermik misigisaqartitsillutik, nutaaliorsinnaasumik nittarsaasinnaaneq ulluinnarnilu unitsiarneq. Pingaaruteqarpoq sunngiffimmi neqeroorutaasinnaasut ukiunut naapertuullutillu tulluarnissaat (2). Paasisutissiisumit uparuarneqarpoq inuusuttut timersornermiit nipilersornermillu allanik soqutigisaqarsinnaapput. Kommuninit tamanit paasisutissiisut allapput meeqqat inuusuttullu neqeroorutinik amerlanerusunik atortunillu pitsaanagerusunik sunngiffimmi periarfissaasa annertusineqarnissaat pingaartereerlugu. Assersuutit tassaapput timersornermi atisat akeqanngitsut aamma akissarsisitsinermi ilaqutariinnut ingerlatassanik aqqqissuussinerit.

Isumaginninnermi sullissineq oqartussallu. Inuusuttunut arlalinnut oqartussaniit suliniutinik isumaginninnermilu suliniutinik allanik pisariaqartitsisoqarsinnaavoq. Paasisutissiisut arlallit eqqaavaat angerlarsimaffinni pissutsit pitsaanngitsut annertuutigullu ineqarnikkut ajornartorsiutit sulilernissamut ilinniagaqalernissamulluunniit annertuumik aporfiusartut.

Inooqatitigut attaveqaatit avatangiisillu pitsaasut. Inooqatitigut attaveqaatit ingerlalluartut inuusuttuni atugarissaarnermik tapersersuipput aamma inuttut tapersersuinissamut periarfissiillutik. Suliniutit attuumassuteqartut inuusuttup inuunerani inunnut peqataasunut tamanut sammitinneqarsinnaapput: Ilaqutariit, ikinngutit, ilinniartitsisut, sanilit, il.il. Tapersersuineq maligassiuisunniit ilinniarsimasunit, attaveqarfimmiit, ilinniartut ineqarfii perorsaasuiniit assigisaannillu sullinneqartut sumiiffigisaannit pisuusinnaasoq. Ilaqutariinnut susassaqartitsinerit amerlineqarnerat kammalaatitullu tapersersuineq pillugu ilinniartitsinermi sammisaqarneq assersuutaapput allat. Efterskolimiinneq inuusuttumut nutaamik aallartinnissamut periarfissiivoq tamatumalu saniatigut inooqatigiinnikkut attaviit inooqataanermillu piginnaasat nukittorsarnissaannut immikkut periarfissiilluni. Paasisutissiisut arlallit efterskolimut tungasuni periarfissat pitsaanerulernissaat uparuarpaat: Tapiissutit qaffannissaat suleqatigiinnerullu

pitsaanerulernissaa, aamma danmarkimi efterskolinut. Taamaalilluni illoqarfinni amerlasuuni innuttaasut ajornartorsiutillit assigiimmik avatangiiseqarlutik amerlanertigut najugaqartarput. Immaqa init akikinnerat pissutigalugu. Ineqarfiit uummaarissut inillu akissaqartinneqartut assigiinngitsunillu ineqarfigineqartut orniginarpoq.

Tunngaviusumik inuunermi nalillit peqqinnissakkullu kiffartuussineq. Inuunermi atukkat toqqissisimanartut pingaarutillillu inuunermut pitsaasumut piumasaqaataapput tunngaviusut. Inuusuttut aaqqissugaasumik pisariaqartitsipput soorlu: Angerlarsimaffik toqqissisimasoq, peroriartornermi atukkat pitsaasut, pitsaasumik nerisassatigut ileqqoqarneq, timikkut ingerlataqarneq, naammattumik sinittarneq, pitsaasumik eqqiluisaarnissamut periarfissaqarneq, ulluinnarni pisariaqartitat naammaginatumik aningaasaqarnikkut qulakkeerneqarsimani kiisalu pisariaqartitsisoqarnerani peqqinnissakkut sulisutigut ikiorserneqarneq. Tassaniipput aalajangersimasunik suliniuteqarnissamut periarfissarpasuit, assersuutigalugu akeqanngitsumik ullaakkorsiutitigut aaqqissuussinerit imaluunniit paasititsiniaanerit suliniutit nalinginnaasumik peqqinnermik, pitsaasumik nerisaqarnermik timigissarnermillu sammisaqartut. Peqatigisaanik pisariaqartitani naammassineqanngitsuni immikkoortutut pingaarutillit tikkuarneqarput soorlu toqqissisimasumik angerlarsimaffeqarneq aamma pitsaasumik peroriartornermi atugaqarneq. Peqqinnissakkut sullinneqarnissamut pisariaqartitsineq aamma tarnikkut peqqissuunermut atuuppoq. Tamanna assersuutigalugu tarnikkut nappaatinut soorlu annilaanganermut, nikallungarujussuarnermut, imminut ajoqusiisumik pissuseqarnermut imaluunniit ADHD-mut qulaajaanissaq ajornannginnerusaaq.

Eqqartuussivik pinerluttunillu isumaginnittoqarfik. Ullumikkut politiit pinerlunnernik pitsaaliuniarlutik nalinginnaasumillu pitsaaliuniarlutik iliuseqangaartarput. Inuusuttulli ilaat aanngajaarniutinik ajornartorsiuteqartut inatsisunik unioqutitsisarput. Taakkununga suliniutit ilai tassaapput tamatuma kingorna inuunermut torersumut inisseqqinnissamut ikiorneqarnissaq.

Katsorsaanerup kommuninilu suliniutit akornanni suleqatigiinneq.

Kissaatigineqarpoq Allorfiup kommunimik suleqateqarnissamut isumaqatigiissutaanni inuusuttut katsorsarneqartarnerat ilaassasoq. Pingaaruteqarpoq katsorsaanerup sullitamullu tunngatillugu suliniutit allat akornanni sunniutaasartut pitsanngorsarnissaat **najukkami suleqatigiittarfimmik** pilersitsinikkut imaluunniit Allorfiup naapittarfinni, inuusuttumut ataasiakkaamut suliniutaasut pilersaarusiornissaannik assigiimmik anguniagaqarfiusuni, pioreersuni akuutitsinneratigut (akuersissuteqartoqarneratigut).

Tamatuma saniatigut nuna tamakkerlugu suleqatigiittarfimmik kommunini aqutsisunik katsorsaasarfinnilu sinniisuuffigineqartumik pilersitsisoqarluniluunniit aanngajaarniutinik katsorsaaneq naapittarfinni, suliniutinik siunnersuuteqarfiusinnaasuni najukkamilu naapittarfinni neqeroorutitut tunngatillugu najoqqutarineqartumik suleqatigiissutigineqartumillu qaqtsiffiusinnaasuni, qulakkeerneqassasoq. Tamatuma saniatigut nuna tamakkerlugu naapeqatigiittarfik katsorsaalluni suliniutinik nakkutiginninnermut nalilersuinerimullu atatillugu isumasiorneqartassaaq.

8. Ilinniartitaanikkut suliniutit

Meeqqanut inuusuttunullu immikkut katsorsaanissamut neqeroorummik pilersitsineq immikkoortuuvoq nutaaq taamaattumillu katsorsaasuni sulisunilu allani aanngajaarniutiniq aamma/imaluunniit aningaasanoormik ajornartorsiuteqartunik meeqqanik inuusuttunillu atassuteqartuni annertuumik ilinniartitaanikkut suliniuteqarnermik pisariaqartitsissalluni.

Ilinniartitaanikkut suliniutinut ilaapput:

Meeqqat atuarianni aanngajaarniutiniq ajornartorsiuteqarnermik pitsaaliuineq pillugu pikkorissarneq PAS. Allorfiup kissaatigaa pitsaaliuilluni suliniut tamanna nunatsinni pissutsinut naleqqussagaq illoqarfinni Allorfeqartuni tamani neqeroorutigissallugu imaluunniit suliniut illoqarfinnut allanut nunaqarfinnullu anginerusunut ulluni pingasuni neqeroorutitut neqeroorutigissallugu. Taamaattoq siunissaq ungasinnerusooq eqqarsaatigalugu tamatuma kommunit/atuarfinnut, PAS pillugu ilinniartitsisinnaasunut, nuutsinneqar-nissaa anguniagaavoq.

Ilinniarfeqarfinni, ulloq unnuarlu paaqqinnittarfinni, ornittakkani efterskolenilu, peqqinnissaqarfimmi suliffissarsiuussisarfinnilu sulisunik pikkorissaaneq. Allorfik atuarfinnut suliffeqarfinnullu aanngajaarniutit pillugit ilisimasat nalinginnaasut, aanngajaarniutit pillugit oqaloqateqarneq, ilaqutariinni aanngajaarniutit atugaanerat katsorsaanermullu neqeroorutit pillugit ulluni pingasuni pikkorissaanermik suliaqarsimavoq. Suliffeqarfinni naleqquttuni tamani sulisut tamatuminna tamatumunngaluunniit assingusumik pikkorissarsimanissaat suliniummi anguniagaavoq. Inuusuttut aanngajaarniutinut katsorsartinnissaannut kiisalu neqeroorutinut attuumassuteqartunut allanut peqataanissaannut periarfissat ilisimaneqassapput oqartussanillu tamanit takussaallutik: peqqinnissaqarfik, suliffeqarnermut tunngasut, isumaginninnermut ingerlatsiviit, meeqqanut ilaqutariinnullu ingerlatsiviit kiisalu atuartitsinermik ingerlataqarfiit. Pikkorissarneq tamanna Allorfimmit ulluni pingasuni oqaatsit marluk atorlugit pikkorissarnertut neqeroorutigineqassaaq.

Ulloq unnuarlu paaqqinniffinni sulisunut PAV-imi (Prøv Andre Veje) kalaallit nunaannut pissutsinut naleqqussarneqarsimasumik pikkorissartitsineq. Allaatigineqareersutut Allorfiup kissaatigaa Isumaginninnermut Aqutsisoqarfik suleqatigalugu suliniutip tamatuma 2019-imi upernaakkut neqeroorutigisalernissaa. Anguniagaavoq ulloq unnuarlu paaqqinniffiit tamarmik inuusuttut katsorsartinnissaannut kajumissarnissannut suliaqarnissaat aamma katsorsaasarfinnut ingerlatitseqqissinnaalernissaat.

Atuarfinni ilinniarfeqarfinnilu siuartinneqartumik suliniuteqarnermi pikkorissarneq.

Tamanna pikkorissarneruvoq sivikitsoq aanngajaarniutit katsorsartinnerlu pillugit oqaloqateqarnissamut tunngasoq. Anguniagaavoq ilinniarfeqarfiit attuumassuteqartut tamarmik inuusuttunik aanngajaarniutiniq ajornartorsiuteqartunik taakkulu angajoqqaavinik oqaloqateqarsinnaasut ataatsimik amerlanernilluunniit ilinniartitsisoqartut, katsorsaavimmik ataatsimik amerlanernilluunniit suleqateqartoq aamma katsorsaasarnernut katsorsaanermilu periutsinut ilisimasaqarluartoq.

Atuaqatigiinni oqaloqatigiinnermi pikkorissarneq.

Pikkorissartitsineq tamanna Allorfimmit atuarfinnut imaluunniit ilinniarfinnut atuaqatigiinni ataatsimik amerlanerusunilluunniit aanngajaarniutimik ajornartorsiuteqarfiusumut neqeroorfigineqartassaaq. Anguniaga-

voq siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu ilinniarfeqarfinni sulisut aanngajaarniutininik ajornartorsiutit pitsaaliornierini atuaqatigiinnik oqaloqateqarnikkut atuartitsisinnaassasut.

Inuusuttunut aanngajaarniutininik ajornartorsiuteqartunut angajoqqaanut neqeroorutini pikkorissarneq. Angajoqqaat aanngajaarniutininik ajornartorsiutilimmik inuusuttuutillit inuusuttumik naleqquttumik attaveqateqarnermut aanngajaarniutillu pillugit ilisimasaqarnerunissamut ikiorneqarnissamik amerlanertigut pisariaqartitsisarput. Anguniagaavoq siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu ilaqutariinnik katsorsaavinni ilinniarfeqarfinnilu katsorsaasartut sulisullu attuumassuteqartut inuusuttunut ajornartorsiuteqartunut angajoqqaanut eqimattanik ingerlatsinissamut atuartinneqassasut.

Katsorsaasartunut ilinniarfik tunngaviusoq aamma inuusuttunik katsorsaasinnaanermut naleqqussarneqassaaq. Anguniagaavoq aanngajaarniutininik aningaasanoortarnermillu katsorsaasartut tunngaviusumik ilinniarfiannik naleqquttumik, inersimasunik katsorsaasartunik ilinniarfimmuut attuumassuteqarluartussamik, pilersitsinissaq. Katsorsaasartut kajumissaaraluni oqaloqatigiinnermik aamma paasinnilluni pissutsinik katsorsaaneramik nalinginnaasumik ilinniagaqassapput immikkullu periutsit taakku inuusuttunut atorneqarnissaannut. Ilinniartitaanerup pisariaqartinneqarnera inersimasunut tunngasuni kajumissaaraluni oqaloqatigiinnermik aamma eqqarsartaatsikkut pissusilersornermik katsorsaaneramik maannakkut ilinniartitaanermut sapaatip akunneranik ataatsimik immikkut ilassutaasumik ilaneqarneratigut matussuserneqarsinnaavoq.

Katsorsaasartut ilinniartitaanikkut ingerlaqqinneri

Siunissaq ungasinnerusoq eqqarsaatigalugu kissaatigineqarpoq Allorfinni katsorsaavinni tamani katsorsaasoq ataaseq marlulluunniit eqqarsartaatsikkut katsorsaanisamik kajumissaarisumillu oqaloqateqarnissamut annertusisamik ilinniagaqassasut aamma kajumissaarisumik oqaloqateqartarnermik ilinniartitsisunik kalaallisut oqaasilinnik ilinniartitsisoqalissasoq. Tamatuma saniatigut katsorsaasartut tamarmik siunissami Dansk Psykoterapeutisk Foreningip taamaaqataataluunniit akuerisaanik tarnikkut katsorsaasarnermik ilinniartitaanerit ittumik nangitsisinnaassasut.

Katsorsaasartut ikorfartuutitut oqaloqateqartarnermik katsorsaasunillu ikorfartuutitut oqaloqateqartarnermik ilinniartitaaneri

Katsorsaavinni tamani katsorsaartoq ataaseq imaluunniit marluk ikorfartuutitut oqaloqateqarneq pillugu ilinniarsimassapput, assersuutigalugu ulloq unnuarlu paaqqinniffinni aanngajaarniutininik ajornartorsiuteqartunik inuusuttoqartuni sulisunik ikorfartuutitut oqaloqateqarsinnaallutik Ilinniartitaaneq Peqqissaaneramik Ilinniarfik aqqutigalugu maannakkut ukiut marlukkaarlugit ingerlanneqarnissaanik neqerooruteqareerpoq.

Katsorsaasartut tamarmik ikorfartuutitut oqaloqateqarnissamik neqeroorfigineqassapput: Ilaatigut periuseqarluni ikorfartuilluni oqaloqateqarneq, ilaatigullu avataaneersunik suliatigut ilinniarsimasumik ikorfartuutitut oqaloqateqarneq.

9. Nakkutilliineq, nalilersuineq ilisimatusarnerlu

Nakkutilliineq nalilersuinerlu ilaatigut suliniutip pitsaassusaata qulakkeerneqarnissaanut pingaaruteqarluinnarput. Iluaqutaavoq sapinngisamik taamatut ingerlaavartumik nakkutilliinermi aqqissuussinerit pilersinneqareersimasut tunngaviginissaat.

Nakkutiginninneq

Inersimasunut tunngasuni Allorfiup paasissutissaasivia aqutugalugu aanngajaarniutinik katsorsaasarneq nakkutigineqarpoq. Inuusuttunik katsorsaanerup aallartisarnernut atatillugu aamma inuusuttut taakku ilaatilersinnaallugit naleqqussarneqassaaq.

- 1) *Inissiiinermut paasissutissaasivik (innersuussinerit):* Aanngajaarniutinik aningaasanoornermillu ajornartorsiutit katsorsaanerup aallartinnerani sapernassusii pillugit paasissutissanik imaqarpoq sakkut AUDIT, DUDIT atorlugit aamma aningaasanoornerup annertussusilernera. Inissiiinermi paasissutissaasivimmiipput aamma malitseqartitsinermik pisariaqartitsinermi suliamik suliarinnittup naliliineranik kingorna ingerlataqarnissamut pilersaarut.
- 2) *Katsorsaaneq pillugu paasissutissaasivik:* Katsorsaaffiusup, aallartisarnernup, katsorsaanerullu naammassineqarneranik nakkutilliineq.
- 3) *Nuna tamakkerlugu aanngajaarniutinik paasissutissaasivik (KN-ASI):* Aanngajaarniutinik atuineq, timikkut nappaatit, tarnikkut nappaatit, ilinniartitaaneq, sulineq, alliarторneq katsorsartinnerullu aallartinnerani pinerluuteqarsimaneq pillugu paasissutissanik arlalissuarnik nakkutilliineq. Katsorsaanerup naammassineqarnerani, qaammatit pingasut aamma qaammatit arfinillit aamma qaammatit aqqaneq-marluk kingorna annikinnerusoq immersorneqassaaq, katsorsaanerup sunniutaanik nalilersuinermi atorineqartussaq.

WHO-5 atorlugu katsorsaanerup nalaani ataavartumik nalilersuineq: Tamatuma saniatigut katsorsaanerup sunniutaa inuusuttup maannakkut atugarissaarneranik, aallussisinnaaneranik pilersaarusiorsinnaaneranillu kiisalu WHO5 imaluunniit TEM atorlugu aanngajaarniutinik atuineq nakkutigineqassaaq.

Suliniutit atorunnaarsimasut nakkutigineri: Atuarfinni ilinniarfeqarfinnilu suliniutit atorunnaarsimasut siunnersuutigineqarpoq sutigut kimillu atuartitsinernut ingerlanneqarsimasunut, oqaloqatigiittarsimanerit amerlassusii aamma oqaloqateqarsimanerit amerlassusii, eqimattanik ingerlatsinerit amerlassusii eqimattanillu ataatsimoortitsinerit amerlassusii katsorsaasumit nalunaarutiginerisigut nakkutigineqassasut.

Ataatsimoortumik kissaatigineqarpoq pingaarnertigut paasissutissat suliniut pillugu ukiumoortumik nalunaarusiami nalunaarutigineqartassasut.

Nalinginnaasumik inuit peqqissusiannik isiginninnernik pitsaaliuinerullu sunniutaanik nakkutiginninneq

Tamanna pisinnaavoq 15-it sinnerlugit ukiulinnut Innuttaasunik misissuinermi nakkutilliinermik pilersinneqareersimasukkat kiisalu HBCS Greenland (Health Behaviour in School-aged Children Greenland) atuarfimmik tunngaveqartumik misissuinermi. Misissuinerit marluullutik annertuumik innuttaasut peqqissusiinik isiginnipput aamma aanngajaarniutit aningaasanoornerillu apeqqutigisarlugit. Marluullutik

Syddansk Universitetimi Statens Institut for Folkesundhedimi ilisimatuunit Peqqissutsimut Naalakkersuisoqarfik sinnerlugu ukiut sisamakkaarlugit suliarineqarsimapput.

HBSC-imi misissuineq kommuninut nalunaarusiani, nuna tamakkerlugu nalunaarusiami aamma WHO suleqatigalugu nalunaarusiami nalunaarutigineqartarpoq, nunat 48-t misissuineramik ingerlataqarfiusut tamarmik ilaallutik. Taakkut saniatigut ilisimatuussutsikkut allaaserisatigut. Innuttaasunik misissuineq nuna tamakkerlugu nalunaarusiami aamma ilisimatuussutsikkut allaaserisani nalunaarutigineqartarpoq.

Nalilersuineq

Suliniutit siunnersuutigineqartut atulersinnissaanni annertuumik isumalluutitigut atuinissamik pisariaqartitsineq tunuliaqutaralugu neqeroorutiniq nalilersuineq, tassunga ilaatillugu aningaasaliissutiniit inuiaqatigiit iluanaarutaat, nalilersorneqarnerat tulluassaaq.

Immikkoortunik ataasiakkaanik nalilersuigallarneq: Immikkoortunik ataasiakkaanik nalilersuineq pitsaasunik annertussutsitigullu periutsit atorlugit pissaaq, periutsini nalilersuinermillu ingerlatsinerni atuisut ilanngutitinneqarlutik.

9.3 Ilisimatusarneq

Suliniutit pitsanngorsarnissaannut ilisimatusarneq pingaaruteqarpoq. Allorfimmi paasissutissaasivik sullissisut katsorsaannermit sunniutaasa, suaassutsikkut assigiinnginnerit, immikkoortut pitsaasumik/ajortumik katsorsartinnermit iluaquteqarnerisa akornanni assersuussinikkut ilisimatusarnermi misissuineranut tunuliaqutaasinnaapput taamaalillutillu suliniutip ataavartumik pitsaaningortinnissaanut isumalluutaalluni pingaarutilik.

10. Piviusunngortitsineq aningaasaqarnerlu

Aangajaarniutunik ajornartorsiutit ikinnerunerisigut inuiaqatigiinni ingerlataqarfinni tamani aningaasaqarnikkut iluanaaruteqartoqassaaq. Peqqinnissaqarfimmi inunnik isumaginnittoqarfimmi atornerluinermut toqqaannartumik aningaasartuutit tamarmiusut aningaasarsiatigut annaasanut kiisalu pinerluttulerinermut paasisutissat pissarsiarineqarsinnaasut atugassarititaasullu aallaavigalugit ukiumut 271 aamma 338 mio. kr.-t akornanniipput. Aningaasat taaneqartut taamaallaat atornerluinermut toqqaannartumik aningaasartuutaapput. Nammineq atornerluisuuneq imaluunniit atornerluisuni alliarorneq pissutigalugu ilinniakkamik angusaqanngitsorsimaneq allallu toqqaannanngitsumik kingunerisatigullu aningaasartuutit taamaalillutik ilanngunneqanngillat (59).

Iluanaarutit aningaasartuutini aningaasartuutigineqanngitsuniipput assersuutigalugu peqqinnissaqarfimmi katsorsartinnermut isumaginnikkullu ikiorneqarnermut, napparsimanermi ullormusiani, siusinaartumik pensionisiani, angerlarsimaffimmi ikiorteqarnermi, innarluutilinnut paaqqinniffinni meeqqanillu inissinerni, kisianni aamma ilinniartitaanerni annertunerusumik naammassisaqartarnermi, inuussutissarsiuteqartut amerlanerulerneranni, napparsimasarnerit ikilinerini, sulinikkut isertitat qaffannerini taamaalillunilu akileraartarnissamut tunngaviit qaffannerisigut takuneqarsinnaassallutik. Imigassanut akitsuutiniit isertitali ilanngaaffigineqassapput (57).

Piviusunngortitsinermut pilersaarut

Pilersaarut manna ataatsikkoortumik aallartinneqarsinnaanngilaq. Naatsorsuutigineqarpoq tamanna piffissami ukiuni pingasuni pisinnaassasoq, soorlu atulersitsinissamut pilersaarummi siunnersuutigineqartoq (Takussutissiaq 9.1).

Ukioq 1	
Aaqqissuussaaneq	<ul style="list-style-type: none"> - Pingaarnertigut aqutsisunik allaffissornikkullu sulisunik atorfinitsitsineq. - Katsorsaasunik ilinniartitaanikkut suliniutit aallartinneqarput - Kalaallit nunaannut tulluarsakkat suliniutit PAV aamma PAS suliarineqarput - Innersuussinermi suleriaatsit immersugassallu suliarineqarput - Illoqarfik 1-imi katsorsaavimmi atortunik pilersitsineq - Kommuninik pilersuisunillu suleqatigiinnissamik isumaqatigiissutit - Oqarasuaatikkut siunnersuisarfimmik pilersitsineq - Nuna tamakkerlugu suleqatigiiffimmik sumiiffinnilu illoqarfimmi katsorsaaffiusumi pilersitsinerit - Isumaqatigiissutit pillugit eqqaasitsissummik ineriartortitsineq
Ilinniagaq	<ul style="list-style-type: none"> - Meeqqanik inuusuttunillu katsorsaanssamut piginnaasaqartunik katsorsaasartussat siullit ilinniartitaaneri - Atuarfinni ilinniarfeqarfinnilu siunnersuisarnerit ingerlasarnissaat pillugu ilinniartitsisunik il.il. ilinniartitsineq

	<ul style="list-style-type: none"> - Suliniummi PAS-imi aamma PAV-imi ilinniartitaanerit aallartinneri
Katsorsaaneq	<ul style="list-style-type: none"> - Kommunimi siullermi meeqqanik inuusuttunillu unitsitsinani katsorsaaneq aallartinnera - Kinaassutsumik isertuussisumik siunnersuisarnerup aamma kinaassutsumik isertuussisumik sivikitsumik siunnersuisarnerit aallartinneri - Kommunimi tassani atuarfinni ilinniarfeqarfinnilu neqeroorutit aallartinneri
Nalinginnaasumik pitsaaliuineq	<ul style="list-style-type: none"> - PN/Paarisa suleqatigalugit atuarfintut ilinniarfeqarfinnullu atortussanik ineriartortitsinerup aallartinnera
Aalajangersimasumik pitsaaliuineq	<ul style="list-style-type: none"> - Aalajangersimasumik pitsaaliuineq pitsaaliuineri neqeroorutini atorunnaarsimasuni assersuutigalugu suliniutip PAS pillugu ilinniartitsinerup aallartinnera
Nakkutilliineq nalilersuinerlu	<ul style="list-style-type: none"> - Inissiinermik, katsorsaanermik nakkutilliineq nunalu tamakkerlugu inuusuttut pillugit aangajaarniutit pillugit paasissutissaasivik aallartinneqarput
Ukioq 2	
Aaqqissuussaaneq	<ul style="list-style-type: none"> - Kommunini allani suli marlunni katsorsaaneq atortunik pilersitsineq - Kommunilik pilersuisunillu suleqatigiinnissamat isumaqatigiissutit ingerlatiinnarneqarneri - Kommunit NGO-llu suleqatigalugit katsorsaaneq sioqqullugu neqeroorutit aallartinneri - Illoqarfinni katsorsaavinni nutaani suli marlunni sumiiffinni suleqatigiiffimmik pilersitsineq
Ilinniagaq	<ul style="list-style-type: none"> - Meeqqanik inuusuttunillu katsorsaaneq piginnaasaqartunik katsorsaasartut tullisa ilinniartinneqarneri - Atuarfinni ilinniarfeqarfinnilu siunnersuisarnerit ingerlasarnissaat pillugu ilinniartitsisunik il.il. ilinniartitsineq - Katsorsaasartunut suliniut PAS-imi ilinniartitsineq
Katsorsaaneq	<ul style="list-style-type: none"> - Illoqarfinni nutaani suli marlunni unitsinneqarnani meeqqanik inuusuttunillu katsorsaaneq aallartinneri - Inuusuttoqatigiinnik pilersitsineq - Katsorsaaffiusuni marlunni-pingasuni kingornatigut katsorsaaneq pilersitsineq - Ilaquttanut neqeroorutip pilersinneqarnera - Angerlarsimaffimmi meeraaffigisami aangajaarniutinik ajornartorsiuteqarluni alliatortunik meeqqanik inuusuttunillu unitsinneqarnani oqaloqateqarnissamat neqeroorutip pilersinneqarnera

Nalinginnaasumik pitsaaliuineq	- Atuarfinnut ilinniarfeqarfinnullu atortunik ineriartortitsineq
Aalajangersimasumik pitsaaliuineq	- Aalajangersimasumik pitsaaliuineq pitsaaliuinermi neqeroorutini atorunnaarsimasuni assersuutigalugu suliniutip PAS pillugu ilinniartitsinerup ingerlatiinnarneqarnera
Nakkutilliineq nalilersuinerlu	- Nakkutilliineq ingerlatiinnarneqassaaq ukiorlu siulleq pillugu nalunaarusiaq saqqummiunneqarluni
Ukioq 3	
Aaqqissuussaaneq	- Kommunini kingullerni marlunni illoqarfinni anginerni katsorsaannermi atortunik pilersitsineq - Nunaqarfinni illoqarfinnilu mikinerusuni neqeroorutit - Inuusuttumik tarnikkut nappaateqartumik ataatsimik pilersaarusiorneq misiliinerlu - Illoqarfinni katsorsaaffiusuni nutaani sumiiffinni suleqatigiiffinnik pilersitsineq
Ilinniagaq	- Meeqqanik inuusuttunillu katsorsaannermik piginnaasaqartunik katsorsaasartut pingajuia ilinniartinneqarneri - Atuarfinni ilinniarfeqarfinnilu siunnersuisarnerit ingerlasarnissaat pillugu ilinniartitsisunik il.il. ilinniartitsineq nanginneqarpoq - Pitsaaliuinermi suleqatigiiffinnut suliniut PAS-imi ilinniartitsineq - Tarnikkut katsorsaannermi ingerlaqqilluni ilinniartitaannermi katsorsaasut aallartinneri
Katsorsaaneq	- Kingornatigut katsorsaannermik pilersitsinerit ingerlatiinnarneri - Ilaquttanik neqeroorutit pilersinneqarnerisa ingerlatiinnarneri - Angerlarsimaffimmi meeraaffigisami aanngajaarniutinik ajornartorsiuteqarluni alliertortunik meeqqanik inuusuttunillu neqeroorutip pilersinneqarnerata ingerlatiinnarneqarnera
Nalinginnaasumik pitsaaliuineq	- Atulersitsinerup nalilersornera - Atuarfinnut ilinniarfeqarfinnullu atortunik ineriartortitsinerup ingerlatiinnarnera
Aalajangersimasumik pitsaaliuineq	- Aalajangersimasumik pitsaaliuineq pitsaaliuinermi neqeroorutini atorunnaarsimasuni assersuutigalugu suliniutip PAS pillugu ilinniartitsinerup ingerlatiinnarneqarnera
Nakkutilliineq nalilersuinerlu	- Katsorsaannerup inernerinik nakkutilliinerup ingerlatiinnarnera

Takussutissiaq 10.1 Allorfiup ataani suliniutinik piviusunnngortitsinissamat pilersaarutit

Atulersitsinermi aningaasaqarnikkut pisariaqartitat

Aningaasartuutit minnerpaatinniarlugit aamma nuna tamakkerlugu meeqqanut inuusuttunullu neqeroorutit Allorfimmiissasut – Pinngitsuuisinnaajunnaarnermut Paasisimasaqarfik, kiisalu kommunini illoqarfinni anginerni katsorsaaviit illuni ataatsimoornissaat maannakkullu Allorfinni aqutsisuniinnissaat. Naatsorsuutigineqarpoq Nuummi katsorsaasunik sisamanik (katsorsaavinni allani pisariaqartitsisoqartillugu aallarsinnaasunik) katsorsaavinnilu allani marlunnik pisariaqartitsisoqassasoq, Allorfiup ataani katsorsaaviit inissinneqassappata taamaalillunilu katsorsaasutigut isumalluutit atorneqarnerisa eqaatsuunissaa qulakkeerneqarluni. Ukiuni 3 -ni siullerni Allorfiup ataani suliniutit aaqqissuunneqarsimapput maanna aangajaarniutinik katsorsaarnermut aningaasanut inatsimmi aningaasaliissutigineqartut iluini akilerneqarsinnaasutut naatsorsuussanngorlugit. Naatsorsuutigineqarpoq pilersaarutip matuma piviusunngortinniarnera ukiut kisitsisaannik malitsitsisinaanngitsoq, tassa ukiup qiteqqunnerani aallartittussatut naatsorsuutigineqarmat. Taamaattumik ukiut piviusunngortitsiffissatut allanneqarsimasut aningaasaqarnermut ukiunut naapertuunnatik piviusunngortitsiffiusussaapput.

Suliniut pilersaarutip ukiuani siullermi annertoorujussuuvog: Ilinniartitaanikkut suliniutit annertuut, kommunimi siullermi katsorsaavinni atortunik pilersitsinissamillu aaqqissuussineq. Katsorsaaviit allat marluk pilersaarutip ukiuata aappaani pilersinneqassapput, ilinniartitaanikkut suliniutit ingerlateqqinneqassallutik. Ukioq taanna atulersitsinerup nalilersorneranik naggaserneqassaaq. Ukiut pingajuanni ilinniartitaanikkut suliniutit atulersinneri katsorsaanerullu nalaani suliniutit kingullit ingerlateqqinneqassapput. Ukiut sisamaanniit naatsorsuutigineqarpoq pilersaarutip pingaarnersaani ingerlatsisoqalersimassasoq.

Piviusunngortitsinermi inuiaqatigiit aningaasaqarneranni iluanaarutaasussatut naatsorsuutigineqartut

Kalaallit Nunaanni pinngitsuuisinnaannginnermik ajornartorsiutinut atatillugu ukiumut aningaasartuutit aningaasaqarnikkut misissueqqissaarnermi 2015-imeersumi naatsorsorneqarput. Ukiumut 271,5 aamma 337,8 mio. kr.-unissaat naatsorsuutigineqarpoq nunatsinnilu inuit katsorsarneqartariaqartut katillugit 4000-6000-iunissaat naatsorsuutigineqarpoq (59). Tassa imaappoq ukiumut inummut ataatsimut pinngitsuuisinnaannginnermik ajornartorsiuteqartunut 60.922 kr. aningaasartuuteqarneq. Taakkununga aningaasartuutissanut ukiunut 1-3 pilersaarummi allassimavoq siunissami iluanaaruteqarnissaaq anguniarlugu suliniut ukiut taakku ingerlaneranni katillugu saniatigut ukiut 1.112-it aangajaarniutinik ajornartorsiorfiunngitsut pilersinneqassasut. Tassa imaappoq inuusuttut 24-t ukiuni (15-24-nik ukiulini akullit) naatsorsuutigisamillu agguaqatigiissillugit 66,5-inik ukioqalernissaasa (9) tungaanut 19,5-ini ajornartorsiuteqassanngitsut – imaluunniit ukiumut inuusuttunut agguaqatigiissillugit taamaallaat arfinilinnik amerlanerulissapput suliniut siunissamut ungasinnerusumut imminut akilersinnaassappat. – imaluunniit katsorsaavimmi ataatsimi ukiumut inuusuttut marluk miss.

Suliassat arlallit aningaasaqarnikkut misissueqqissaarneq 2015-imeersut pisimasut aallaavigalugit missinger-suusianik tunngaveqarput, taassuma saniatigut ilinniarnermut aningaasartuutit naatsorsuutini tamarmiusuni ilanngunneqanngillat – ilaqutariinni ileqqupalaanik kipititsinerni iluanaarutit qangarsuarnisat pingaanginnerillu kiisalu iluaqtissat kisitsisinnngortikkuminaatsut minissagaanni (59).

Pilersaarut siunnersuutigineqartoq naatsorsuutigisatut sunniuteqarnissaa ilimanarluinnarpoq, pissutigalugu:

1. Ullumikkut taakkununga ukioqatigiiaanut aalajangersimasumik suliniummik soqanngilaq.

2. Kommuni soqutigisaqatigiit naapertorlugit nuna tamakkerlugu najukkani katsorsarneqarnissamik pisariaqartitsineq annertuvoq aamma innersuussisarneq pillugu paasisstissat naapertorlugit katsorsartinnissamat qinnuteqartussat amerlanissaat naatsorsuutigineqarluni.
3. Periutsit siunnersuutigineqartut maanna atorneqartunit iluaqutaanerunissaat uppersaatinit ataatsimut isigalugu taperserreqarpoq.
4. Atuaqatigiit oqaloqatigiissinnerisigut, siusissukkut siumoorinikkut, katsorsaanimilu suliniutit allat il.il. aqutugalugit pinaveersaartitsinerit pilersaarummi maani pingaarnersinneqarput. Tassa ukiut inuit peqqillutik inuuffigisinnaasaat aatsaat taamatut amerlatigisut annanneqarsinnaalerput. Taassuma saniatigut tamanna sumut tamanut atuuppoq, sionatigumut sanilliullugu sullinniakkat inuusunnerummata.